

HOOFSUK 4

*“The recognition of two worlds, that of the child and that of the adult,
is an indispensable prerequisite to an understanding of the child”.*

Joseph H. Leo (1971)

HOOFSTUK 4

DIE MINDERJARIGE KIND AS SUBSISTEEM IN DIE GESINSISTEEM

4.1 INLEIDING

Die fokus van hierdie studie is gerig op die ontwikkeling van 'n oplossing vir die dilemma in egskeidingsgedinge waar die bewaring en kontak van die minderjarige kind(ers) 'n dispuut meebring. Die algemene sisteemteorie as uitgangspunt en teoretiese fundering vir hierdie navorsing bring die gesin-in-egskeiding as 'n maatskaplike sisteem, waarvan die geheel groter is as die som van die dele daarvan, onder bespreking. Dit beteken die interaktiewe wisselwerking tussen die lede van 'n gesinsisteem hou 'n meer omvattende implikasie vir die individuele lid in as slegs om deel van 'n gesin met byvoorbeeld vyf lede te wees. Elke individuele lid van die gesinsisteem staan in 'n bepaalde verhouding tot elke ander lid en die wedersydse beïnvloeding wat hieruit voortvloei, bring 'n kaleidoskoop-effek mee. Binne die konteks van hierdie ondersoek word die aandag voorts gevestig op die minderjarige kind as subsisteem van die gesinsisteem. As deel van die gesin-in-egskeiding word die minderjarige kind onwillekeurig op verreikende wyse beïnvloed deur die verbrokkeling van die ouers se huweliksverhouding.

O'Reilly (1997: 9) beklemtoon die feit dat die implikasies en realiteit van egskeiding 'n katastrofiese en angswekkende lewenservaring kan meebring. In hierdie lewensdrama beskryf hy die rolle van ouers en kinders soos volg: "... the parents are the principal actors, children are often unnoticed victims." Navorsing bevestig hierdie stelling. Warner Troyer, outeur van die boek *Divorced Kids*, het in onderhoude met meer as 300 kinders uit gesinne-in-egskeiding gevind dat feitlik elkeen van hierdie kinders totaal onvoorbereid was op die skeiding tussen die ouers (McKay et al., 1999: 179). Die Kanadese ondersoek na die bewaring en toegang van minderjarige kinders in egskeiding ondersteun hierdie feit (Special Joint Committee on Child Custody and Access, 1998:19). Een van die minderjarige kindergetuies in bogenoemde ondersoek se weergawe bevestig hierdie aspek: "They think you are nine years old and you don't know anything. But it's your life" (Special Joint Committee on Child Custody and Access, 1998: 19). Judith Wallerstein en Joan Kelly se bevindinge van hulle Kaliforniese studie aangaande kinders in egskeiding bevestig ook die feit dat kinders

tydens die ouers se skeidingsproses buite rekening gelaat word (McKay et al., 1999: 179). Genoemde navorsing het aangetoon dat minderjarige kinders in die proses van skeiding en huisverlating dikwels deur die ouers mislei word, soos dat een ouer byvoorbeeld bloot verdwyn terwyl die kind(ers) slaap of weg is van die huis af (McKay, et al., 1999: 179).

Die uitlating dat kinders die miskende slagoffers van die ouers se egskedding is, beklemtoon die onlosmaaklike karakter van die verbintenis tussen die lede van die gesin-in-egskedding as maatskaplike sisteem. Rustin (2000: 2-3) bespreek die belangrikheid van begrip vir die komplekse interverbintenis tussen 'n kind en die gesinsfunksionering. Dit is dus uiters belangrik om 'n kind binne die konteks van sy/haar sistemiese verband te verstaan. Dit beteken dat die kind in 'n verhouding tot die ander gesinslede staan asook tot ander maatskaplike sisteme in die gemeenskap, naamlik die skool, portuurgroep, uitgebreide familie en organisasies soos kerk en sport.

Die unieke karakter van elke gesinsisteem word erken en dit bring mee dat die reaksie op en hantering van die egskedding deur elke betrokke gesin grootliks sal verskil (Allen, 1997: 9; Pritchard, 1998: 4). Ten einde die beste belang van die minderjarige kind as subsisteem in die egskeddingsproses na te streef, is dit noodsaaklik dat die stem van die kind gehoor sal word. Die behoeftes van die kind op alle vlakke, die persepsies van die kind asook die verhoudings en wense van die kind behoort bepaal te word (Allen, 1997: 9). Sodoende kan die kind wegbeweeg van die rol as ongesiene slagoffer na dié van aktiewe deelnemer in die beoordeling van die toekoms.

Die volgende weergawe van 'n sesjarige kind, Rachel, se reaksie op die egskedding van haar maatjie se ouers en hulle verwagting van haar om 'n huis te kies, bring die minderjarige kind se intense belewenis van die stryd tussen ouers in egskedding sterk na vore: "My friend Tessa's mum and dad have split up and she has got to choose who to live with. If you ever did that I would go and live with granny and I wouldn't ever come and see either of you ever again" (Cairns, 2002: 8).

Cairns (2002: 45-46) bespreek die interverwantskap waarin die mens vanaf geboorte met sy omgewing staan. Sy beklemtoon die interafhanklikheid en komplekse interaksie van hierdie verwantskap. Die besondere verbintenis tussen die onderskeie maatskaplike sisteme en die mens as subsisteem in die hiërargie van sisteme word hierdeur onderskryf.

Vir die doeleindes van hierdie studie word die aandag gevestig op die minderjarige kind as subsisteem van die gesinsisteem in egskeiding ten einde die bes moontlike besluit met betrekking tot die toekoms van die kind te maak. Assessering van die aard van die wedersydse interaksie en verwantskap binne die gesinsisteem is dus noodsaaklik. Dit is derhalwe belangrik om die ontwikkeling van die kind as mens te beskou. Die behoeftes en eienskappe van die kind in die gesin-in-egskeiding en die wyse waarop die ouers daardie behoeftes kan vervul, is kritiese faktore in die bepaling van die bewaring en kontak na egskeiding.

Hierdie hoofstuk sal voorts aan die identifisering van die sub sisteme van die gesinsisteem gewy word. Daarna sal mensontwikkeling soos van toepassing op die minderjarige kind uitgelig word in terme van aspekte soos beginsels, areas en fases van ontwikkeling. Die kritiese aspekte vir bespreking in hierdie hoofstuk met die oog op die assessering van die beste belang van die minderjarige kind is egter enersyds die behoeftes van die minderjarige kind op alle ontwikkelingsvlakke en tydens elke lewensfase. Andersyds behels dit die aard van die verhouding tussen die minderjarige kind en ander sub sisteme van die gesinsisteem wat dus die interaksie en verwantskap tussen die kind en gesinslede omsluit.

4.2 SUBSISTEME BINNE DIE GESINSISTEEM

Die perspektief op die gesin-in-egskeiding in hierdie studie is gebaseer op die algemene sisteemteorie soos bespreek in hoofstuk twee en drie. Die benadering tot die gesin-in-egskeiding en derhalwe die betrokke minderjarige kind behels dus die beskouing dat die gesin 'n geheel vorm wat groter is as die somtotaal van die aantal lede daarvan. Die interaksie tussen en verwantskap van die gesinslede ontwikkel gedurende die bestaan van die gesinsisteem tot 'n groter werklikheid as slegs die feit dat dit uit ouers en kinders bestaan. Dit is hierdie groter werklikheid van die gesinsisteem wat die fokus van hierdie ondersoek is. In dié holistiese realiteit van die gesinsisteem is daar sprake van individuele lede sowel as van 'n verhouding tussen man en vrou, moeder en vader, vader en kind, moeder en kind, kind en kind. Die individuele lede binne die gesinsisteem staan verder in verhouding tot die uitgebreide familiesisteem asook die gemeenskapsisteem waarvan die gesin deel uitmaak.

'n Verhoudingsnetwerk en funksioneringspatrone wat uniek is aan elke gesinsisteem ontstaan. Die aandag word in hierdie ondersoek aangaande die minderjarige kind in die gesin-in-egskeiding juis op hierdie konteks gefokus.

4.2.1 Konseptualisering van 'n subsisteem

Goldenberg en Goldenberg (1998: 27) omskryf subsisteme en die funksie daarvan soos volg: “Subsystems are the parts of an overall system assigned to carry out the particular functions or processes within the system in order to maintain and sustain the system as a whole.” Potgieter (1998: 54-55) bevestig die bestaan van subsisteme as 'n beginsel van die algemene sisteemteorie in die volgende stelling: “We can thus formulate a principle that systems are always subsystems of other larger systems but can at the same time be divided into smaller subsystem units.” 'n Sisteem is dus saamgestel uit verskeie subsisteme wat interafhanklik is van mekaar en mekaar wedersyds beïnvloed. Die groter sisteem of suprasisteem bied aan die subsisteem die omgewing waarbinne dit kan funksioneer (Hall & Fagan in Buckley, 1974: 84; Schoeman, 1980: 174-177; Moore, 1997: 562-564; Potgieter, 1998: 54-55, 114; Goldenberg & Goldenberg, 1998: 30; Becvar & Becvar, 2000: 69-70). Minuchin en Fishman (1999: 13-20) verwys na die subsisteem as 'n holon en beklemtoon dat elke subsisteem of holon tegelykertyd 'n geheel en 'n deel is waarvan die een die ander nie uitsluit of negeer nie (Becvar & Becvar, 2000: 69).

'n Subsisteem kan dus beskou word as 'n kleiner sisteem binne 'n groter sisteem as deel van die groter sisteem waardeur beide hierdie sisteme deur die interverwantskap daartussen in stand gehou word.

Die subsisteme wat binne die gesinsisteem identifiseerbaar is, word bepaal deur rolle/funksies (“tasks”), generasie (“generation”), seksuele geslag (“gender”), asook belangstellings (“interests”) (Bosman-Swanepoel et al., 1998: 62; Goldenberg & Goldenberg, 1998: 28; Minuchin & Fishman, 1999: 16). Die invloed van hierdie faktore op die subsisteme word kortliks uitgelig. Daarna word die volgende relevante subsisteme binne die gesinsisteem bespreek, naamlik die (1) individu, (2) egpaar, (3) ouerpaar, (4) ouer-kind en (5) kind-kind (sibbe).

4.2.2 *Subsisteme in die gesinsisteem*

4.2.2.1 **Faktore wat die samestelling van subsisteme beïnvloed**

- *Rolle/funksies (tasks)*

Gesinstake in die gesinsisteem word deur die subsisteme uitgevoer. Verskillende rolle in die gesin het verskillende outoriteit of gesag wat die basis vir die gesinsfunksionering vorm (Bosman-Swanepoel et al., 1998: 62; Minuchin & Fishman, 1999: 16). Die individu sal minder gesag van die gesinsisteem ontvang om hom/haarself te handhaaf as wanneer dieselfde individu verantwoordelikheid vir 'n ander taak aanvaar. Die dogter het byvoorbeeld in die rol as kind teenoor die vader as ouer minder gesag as wanneer dieselfde dogter 'n jonger sib moet oppas. Gesag tussen ouer en kind as individue verskil dus omdat die take verskil waarvoor hulle onderskeidelik verantwoordelikheid in die gesinsisteem neem (Bosman-Swanepoel et al., 1998: 62; Minuchin & Fishman, 1999: 16).

- *Generasie (generation)*

Namate die gesin met die toevoeging van meer kinders uitbrei, vermenigvuldig dit die moontlikhede van subsisteme en verhoudings in die gesinsisteem. Die vorming van alliansies en koalities tussen lede van die gesinsisteem op grond van ouderdom, persoonlikheidseienskappe of houding is 'n realistiese moontlikheid. Tipe subsisteme wat in hierdie konteks gevorm kan word, is onder andere vader-oudste seun, moederjongste kind. Hierdie subsisteme kan as aanvaarbare sisteme binne 'n bepaalde lewensfase van die gesinsisteem beskou word, mits dit nie oorbeklemtoon word of in 'n langdurige verhouding ontwikkel nie (Goldenberg & Goldenberg, 1998: 29-30). Vir die doeleindes van hierdie studie word die aandag slegs op die ouer-kind-subsisteem gevestig. Dit is egter in die assessering van die gesinsisteem - in - egskeiding belangrik om kennis te neem van die aard van die bestaande subsisteme in 'n gesin wat deur generasie bepaal word.

- *Seksuele geslag (gender)*

Die tipe subsisteem waarna in hierdie verband verwys word, is die van ouer-kind wat gebaseer is op die seksuele geslag ("gender") van die indi-

vidue. Substeme tussen vader en dogter, moeder en seun kan ontstaan vanweë die verskil in interaksie wat deur verskillende geslagte bepaal word (Goldenberg & Goldenberg, 1998:29). Die moontlikheid van bedreiging vir die ouerholon bestaan indien sodanige substeme in 'n alliansie of koalisie ontwikkel. Die bestaan van hierdie tipe substeme behoort ook deeglik in ag geneem te word by die assessering van die gesin-in-egskeiding.

- *Belangstellings (interests)*

Die gemeenskaplikheid van belangstellings is 'n natuurlike manier waarop groepering tussen mense plaasvind en is derhalwe 'n moontlikheid vir die vestiging van substeme in die gesinsisteme. Die belangrike aspek vir assessering in hierdie verband is weereens die mate waartoe sodanige substeme die gesinsfunksionering beïnvloed. Die inhoud en konteks van die invloed behoort in ag geneem te word, veral met die oog op die toekomsbepaling van die minderjarige kind. Dit is belangrik om by assessering in ag te neem indien die kind 'n besondere band met 'n bepaalde ouer op grond van byvoorbeeld gedeelde belangstellings vorm.

4.2.2.2 Identifiseerbare substeme

- *Individu as substeme*

Die individu as substeme van die gesinsisteme behels die konsep van die self-in-konteks (Minuchin & Fishman, 1999: 14). Dit bring mee dat die individu as sisteem self verteenwoordig word deur verskeie substeme waarvan die persoonlike eienskappe, historiese determinante en interpersoonlike interaksie omvattend is (Moore, 1997: 563-564; Minuchin & Fishman, 1999: 14). Elke individu is lid van verskeie substeme binne die gesinsisteme, soos die ouer-kind-sisteme of sibbesisteme, en slegs sekere segmente van die individu se self is deel van die gesinsisteme. Dit beteken die individu is 'n unieke persoon, saamgevoeg uit verskeie dimensies of substeme, en verkeer in konstante interaksie met die self en die omgewing, wat verteenwoordig word deur die gesinsisteme asook ander maatskaplike sisteme (Moore, 1997: 564; Bosman-Swanepoel et al., 1998: 62; Minuchin & Fishman, 1999: 15). Die individu se funksie is om deel te vorm van 'n sisteem en om dan eie unieke eienskappe na die verhouding te bring wat hieruit ontstaan.

- *Egpaar as subsisteem*

Die egpaar as subsisteem word beskou as die kern van die gesinsisteem (Goldenberg & Goldenberg, 1998: 28; Minuchin & Fishman, 1999: 16). Die vorming van 'n egpaar is die eerste subsisteem wat in die ontwikkeling van die gesinsisteem ontstaan. Die mate waarin die egpaar 'n suksesvolle verhouding tussen hulle kan vestig, is bepalend vir die toekoms van die gesinsisteem. Die egpaar as subsisteem se fundamentele funksie is die daarstel van grense om die egpaar te beskerm deur binne hierdie subsisteem aan hulle die omgewing te bied waarbinne hulle hulle psigologiese behoeftes kan bevredig sonder indringing van die uitgebreide familie, kinders of ander persone (Goldenberg & Goldenberg, 1998: 28; Minuchin & Fishman, 1999: 17). Voorts is die funksie van die egpaar-subsisteem die modellering van intieme verhoudings aan die kind. Konflikhantering, die uitleef van gevoelens en dag-tot-dag-interaksies tussen die lede van die egpaar-subsisteem sal deel vorm van die kind se leefwêreld en die ontwikkeling van 'n waardesisteem (Goldenberg & Goldenberg, 1998: 28; Minuchin & Fishman, 1999: 17).

Disfunksie in die egpaar-subsisteem sal die hele gesinsisteem beïnvloed. Wanneer die funksioneringspatrone in die egpaar-subsisteem so ontwikkel het dat die verhouding daardeur verarm en afgetakel word, kan die egpaarholon besluit om hierdie sisteem te ontbind (Goldenberg & Goldenberg, 1998: 28; Minuchin & Fishman, 1999: 17).

- *Ouerpaar as subsisteem*

Die toevoeging van 'n kind tot die egpaar-subsisteem kompliseer die gesinsisteem se funksionering aansienlik en verbreed die grense van die egpaarholon. Die egpaar word nou deel van 'n verdere subsisteem met addisionele take en verhoudings (Goldenberg & Goldenberg, 1998: 29). Dit is die volwasse individuele lede in die ouer-subsisteem se funksie om die kind te beskerm, te versorg en te sosialiseer. Die ouerpaar dien as model vir die kind in die aanleer van interpersoonlike vaardighede, soos konflikhantering en onderhandeling, aanvaarbare gedrag en die rol van outoriteit in die gemeenskap (Goldenberg & Goldenberg, 1998: 28; Minuchin & Fishman, 1999: 18). Die vermoë om by verandering aan te pas is 'n besondere eis wat aan die ouer-subsisteem gestel word, aangesien 'n kind se behoeftes op alle vlakke deur groei en ontwikkeling verander. Die ouerholon ontvang bepaalde regte vanaf die

gemeenskapsisteem ten einde die voorafgenoemde verantwoordelikhede te kan uitvoer. Hierdie regte behels onder andere die reg tot besluitneming met die oog op die voortbestaan van die gesinsisteem en sluit sake soos hervestiging, keuse van skool en die vasstel van gesinsgrense in (Minuchin & Fishman, 1999: 18). Die skrywers Minuchin en Fishman (1999: 19) beklemtoon die feit dat die “child-oriented culture” hedendaags groot stremming op die uitoefening van die ouer-subsisteem se regte plaas, aangesien die verantwoordelikhede van die ouer-subsisteem oorbeklemtoon word. Die navorser is van mening die ouer-subsisteem se vermoë om te midde van gemeenskapsdruk steeds sy regte op gebalanseerde wyse uit te oefen, sal bepalend wees vir die mate van sekuriteit wat die kind ervaar.

Dit is belangrik om daarop te let dat die ouer-subsisteem soms uit ander mense as die biologiese ouers kan bestaan. Grootouers of ouer sibbe of selfs ander familieledes kan as surrogaatouers die rol van die ouerholon vervul. By die gesin-in-egskeiding is dit noodsaaklik om van sodanige wysiging in die ouer-subsisteem kennis te neem met die oog op bepaling van die minderjarige kind se toekomstige versorging.

- *Ouer-kind-subsisteem*

Die take, verantwoordelikhede en regte van die ouerholon, soos vooraf bespreek, geld ook in hierdie gedeelte. Die tipe konflik wat tussen die generasies voorkom, is byvoorbeeld opstandigheid teen gesag of die wegloop van die huis of skool af. Hierdie tipe gedragspatrone kan simptome wees van disfunksie in die gesinsisteem en behoort deeglik aandag te kry in assessering ten einde die aard daarvan te bepaal (Goldenberg & Goldenberg, 1998: 28).

Alliansies of koalisies tussen een ouer en ’n kind kan in so ’n mate besondere stremming op die egpaarholon uitoefen dat die voortbestaan daarvan bedreig word (Goldenberg & Goldenberg, 1998: 29). Die inhoud van hierdie tipe subsisteme behoort deeglik in ag geneem te word by assessering van die gesin-in-egskeiding.

- *Sibbe/Kind-kind-subsisteem (siblings)*

Hierdie subsisteem verteenwoordig die kind se eerste portuurgroep. Dit dien as voorbereiding vir die ontwikkeling van interpersoonlike vaardig-

hede van onderhandeling, kompetering, samewerking met ander asook ondersteuning en aanvaarding van ander persone. Hierdie subsisteem het 'n verdere rol, naamlik dat die kind se behoefte om iewers te behoort bevredig word. Die begrip van individuele keuses en alternatiewe word ook in hierdie subsisteem ontwikkel (Goldenberg & Goldenberg, 1998: 29; Minuchin & Fishman, 1999: 19). In 'n groter gesinsisteem kan die kinders hulleself in verskeie sibbe-subsisteme voeg wat meestal deur dieselfde ontwikkelingsfases bepaal word.

By die assessering van die gesin-in-egskeiding is dit noodsaaklik om kennis te neem van enige subsisteem tussen die sibbe en die inhoud daarvan te probeer bepaal. Die voortbestaan van 'n sibbe-subsisteem is dikwels aan die ouderdom van die kind(ers) gekoppel en die langdurigheid daarvan kan dus nie vir assesseringsdoeleindes voorspel word nie. Volgens Goldenberg en Goldenberg (1998: 29) is die invloed van die sibbe-subsisteem op die algehele gesinsfunksionering afhanklik van die lewensvatbaarheid van die ander subsisteme. Die bestaan van alliansies en koalisies in die gesinsisteem het 'n besliste invloed op die funksioneringspatrone van die gesin en dui ook die aard van die interaksiepatrone in die bepaalde gesinsisteem aan.

4.2.3 Minderjarige kind as subsisteem

In hierdie studie is die fokus gerig op die belange van die minderjarige kind in die gesin-in-egskeiding. Dit is dus belangrik om na die bespreking van die subsisteme in die gesinsisteem meer spesifiek die minderjarige kind as subsisteem in konteks te plaas. Uit die voorafgaande bespreking van die subsisteme in die gesinsisteem het dit geblyk dat die onderskeie lede van die gesin deel van verskeie subsisteme kan vorm. Dit behels dus dat die minderjarige kind in die gesin-in-egskeiding deel is van verskeie subsisteme waarin hy/sy in verhoudings betrokke is en waarin daar 'n wisselwerking van interverwantskap bestaan. Cairns (2002: 46) bevestig die interaksie tussen mens en omgewing met die volgende stelling: "We humans are not separate from our environment, we are inextricably a part of that which we learn to consider as separated other."

Die minderjarige kind as individu word, soos vooraf gesien, beskou as 'n subsisteem, saamgevoeg uit persoonlike eienskappe, historiese elemente wat reeds vanaf die prenatale fase aanwesig is, asook maatskaplike insette vanuit die breë gemeenskap. Minuchin en Fishman (1999: 14) stel die invloed van

die maatskaplike konteks op die individu, en derhalwe ook die minderjarige kind, soos volg: “Specific transactions with other people elicit and reinforce those aspects of the individual’s personality that are appropriate to the context.” Hierdie stelling beteken dus dat die interaksie wat tussen sisteme ontstaan bepaalde gedrag by die individu vir daardie spesifieke verhouding ontlok. Die minderjarige kind as subsisteem reageer verskillend in ’n verhouding met ’n oorbetrokke moeder as in ’n verhouding met ’n ouer broer of suster wat self deel is van die sibbe-subsisteem. Die konteks van ’n bepaalde verhouding skep, vanuit die insette van elke lid, die interaksiepatroon wat tussen die lede ontstaan. Hierdie patrone van interaksie ontwikkel deur ’n kontinue, sirkulêre proses van wedersydse beïnvloeding en versterking van response. Dit is egter nie ’n statiese proses nie, aangesien die mens nie ’n statiese wese is nie. Die moontlikheid van buigsaamheid en verandering is in hierdie proses vervat (Minuchin & Fishman, 1999: 14).

In die assessering van die belange van die minderjarige kind in die gesin-in-eagskeiding is dit dus onwenslik om slegs die individuele behoeftes en eienskappe van die kind as sodanig in ag te neem. Die minderjarige kind is nie ’n losstaande individu nie en allermens ’n onaktiewe lid van die gesinsisteem wat geïgnoreer mag word. Soos duidelik in die voorafgaande bespreking van subsisteme aangetoon is, is die minderjarige kind ook in verskeie verhoudings binne die gesinsisteem betrokke. Die wedersydse interaksiepatrone tussen elke subsisteem waarvan die betrokke kind deel vorm, behoort dus deeglik in oënskou geneem te word ten einde die beste belang vir die kind se toekoms te probeer bepaal.

4.2.4 Rol van interaksie tussen subsisteme

Ten slotte kan die bespreking deur Minuchin en Fishman (1999: 15) aangaande die interaksie tussen subsisteme in die gesinsisteem die noodsaaklikheid van kennisname van die bestaan van subsisteme soos volg uitlig:

The constant interaction in different holons at different times requires the actualization of different segments of the self. ... Different contexts call for different facets. ... As a result, people are always functioning with a portion of their possibilities. There are many possibilities, only some of which are elicited or constrained by the contextual structure.

Therefore, breaking or expanding contexts can allow new possibilities to emerge.

Die gesinsisteem is 'n hoogs komplekse, multi-individuele sisteem en terselfdertyd 'n subsisteem van die uitgebreide familiesisteem en gemeenskapsisteem as 'n geheel. 'n Beduidende deel van die gesinsisteem se probleme word in die interaksie tussen al hierdie verskillende holons geskep.

Die beskouing van die gesin-in-egskeiding vanuit die algemene sisteem teoretiese perspektief beteken nie dat die individu genegeer word nie. Die uniekheid van elke persoon as mens word erken en bevestig die unieke konteks van elke sisteem. Die eiesoortige betekenis van elke besondere kind vir 'n gemeenskapsisteem word soos volg deur Cairns (2002: 45-46) beskryf: "... it is clear that the whole community, consisting of the family, its supporting network and the wider society which contains them all, is enriched and strengthened by the new life this birth brings." Die ontwikkeling van die minderjarige kind as bio-psigo-sosiale wese asook die behoeftes van die kind is die kritiese aspekte wat in die konteks van die kind se verhoudingsinteraksies waargeneem behoort te word. Vervolgens gaan die bespreking eerstens aan die ontwikkeling van die kind as mens en tweedens aan die kind se behoeftes op fisiologiese, psigologiese en maatskaplike/sosiale vlak gewy word.

4.3 MENSONTWIKKELING VAN DIE MINDERJARIGE KIND

Die graad van kompleksiteit van menslike ontwikkeling word vasgevang in die volgende ietwat siniese uitlating deur Jerome Kagan (1994: xxxvii):

It has always struck me as odd that we come to understand an exotic phenomenon, like the eclipse of the sun, before so many commonplace events, like the beginning of a baby's birth. ... we have a less satisfying explanation of human psychological development than of the life cycle of the fruit fly

Die minderjarige kind as individu word beskou as 'n sisteem wat saamgevoeg is uit interverwante fisiologiese, psigologiese en maatskaplike dele. Hierdie dele van die persoon verkeer in konstante interaksie ten einde die individu as holon in stand te hou. Kennis van en begrip vir die individuele potensiaal en moontlikhede van die minderjarige kind as subsisteem in die

gesin-in-egskeiding is noodsaaklik by assessering van die belange van die kind. Die persoonlike kwaliteite van die minderjarige kind as individuele lid van die gesinsisteem is bepalend in die ontwikkeling van die kind se individualiteit en self-konteks. Die konteks of aard van die interaksie tussen die minderjarige kind as sub- of mikrosisteem en ander subsisteme binne die gesin-in-egskeiding en die gemeenskap as medium- of mesosisteem sowel as supra- of makrosisteem word deur die individuele eienskappe van die kind beïnvloed. Die ontwikkeling van die kind as subsisteem word wedersyds deur die wisselwerking met die ander subsisteme beïnvloed.

Geen assessering wat gerig is op die belange van die minderjarige kind is dus volledig indien die kind nie in die konteks van totaliteit beskou word nie. Dit beteken die minderjarige kind se behoeftes en verhoudings moet by assessering binne die konteks van die betrokke kind se menslike ontwikkelingsvlak en lewensfase beskou word. Derhalwe is die bespreking van die menslike ontwikkelingsproses noodsaaklik ten einde die holistiese beskouing van die minderjarige kind in die gesin-in-egskeiding na te streef.

In die volgende afdeling van hierdie hoofstuk word eerstens ’n verduideliking gegee van die begrippe “ontwikkeling”, “groei” en “ryping”. Dit word gevolg deur die bespreking van die beginsels en prosesse van menslike ontwikkeling, die areas, fases en determinante van ontwikkeling asook teorieë aangaande menslike ontwikkeling.

4.3.1 Konseptualisering van die begrippe “ontwikkeling”, “groei” en “ryping”

Binne die konteks van menslike ontwikkeling is die terme “ontwikkeling”, “groei” en “ryping” (“maturation”) van kardinale belang en word dit dikwels as sinonieme gebruik. Die begrippe is gekoppel aan die natuurlike proses van verandering by die mens en beskryf elk verskillende dele van dieselfde proses. Derhalwe is dit nodig om die verskil uit te wys ten einde uitklaring van die terme te bied (Hurlock, 1964: 1).

4.3.1.1 Ontwikkeling

Die term “ontwikkeling” word aangewend as beskrywing van al die omvattende veranderinge waardeur vordering in die menslike lewensproses geken-

merk word, hetsy deur genetiese faktore, omgewingsinvloede, persoonlike besluite of metafisiese aspekte (Louw, 1996: ii). Hurlock (1964: 1) is van mening dat ontwikkeling verwys na die kwalitatiewe veranderinge in die mens se lewe en beskryf dit soos volg: "... a progressive series of orderly, coherent changes leading toward the goal of maturity." Papalia, Olds en Feldman (2006: 10) onderskei kwalitatiewe verandering ook as ontwikkelingsproses waardeur strukturele en organisatoriese veranderinge in die mens plaasvind. Plug et al. (1997: 252) omskryf ontwikkeling as 'n reeks opeenvolgende veranderinge in 'n organisme wat by konsepsie begin en by dood eindig en met ryping en groei gepaardgaan te midde van genetiese, fisieke en sosiale faktore.

Ontwikkeling word in hierdie studie beskou as die menslike lewensproses van groei en vordering wat vanaf konsepsie tot die dood 'n reeks opeenvolgende veranderinge deurloop, gerig op natuurlike veroudering.

4.3.1.2 Groei

Volgens Hurlock (1964: 1) verwys die term "groei" na kwantitatiewe veranderinge wat in die mens plaasvind, soos toename in grootte en struktuur. Plug et al. (1997: 132) vereenselwig hierdie term ook met 'n toename in omvang en kompleksiteit van 'n organisme. Papalia et al. (2006: 10) vereenselwig kwantitatiewe verandering ook as die ontwikkelingsproses wat met toename in grootte of omvang te doen het. Die term "groei" beskryf dus hoofsaaklik die biologiese veranderinge in die mens en word grootliks bepaal deur omgewingsfaktore soos die hoeveelheid voedsel wat ingeneem word (Turner & Helms, 1987: 32). Meyer (2003: 6) vestig die aandag op die teenpool van groei as verandering van vooruitgang, naamlik dié van aftakeling ("decay") wat inderdaad 'n tweeledige, gelyklopende proses van ontwikkeling is. Groei oorheers aftakeling tot en met die voltooiing van die kinderjare by adolessensie.

Groei kan dus letterlik beskou word as die groter wordende veranderinge wat tydens die menslike lewensproses in die mens plaasvind en waardeur die mens in staat gestel word om biologies die vermoë te ontwikkel om sy lewensstake te verrig.

4.3.1.3 Ryping (*maturation*)

Die term “ryping” verwys na die bereiking van ’n stand van gereedheid in organe of sisteme in die mens ten einde bepaalde funksies te kan verrig (Turner & Helms, 1987: 32). Hurlock (1964: 2) beskryf ryping soos volg: “It is characterized by completion of structural changes and attainment of the capacity to function physically and mentally in a manner characteristic of the normal adult.” Ryping is volgens Meyer (2003: 6) die patroon van geneties gedetermineerde vordering in die menslike ontwikkelingsproses en het te make met die toename in kompleksiteit van organe en die vooruitgang in die koördinasie tussen organe. Papalia et al. (2006:10) verwys in hierdie verband na kwalitatiewe verandering tydens die ontwikkelingsproses van die mens. Kwalitatiewe verandering word volgens die genoemde skrywers gekenmerk deur die ontstaan van nuwe fenomene soos wanneer ’n kind woorde begin verstaan en verbaal kommunikeer deur praat.

Ryping verwys dus na die veranderinge waardeur ’n toestand van gereedheid van die mens se subsisteme bereik word ten einde ’n bepaalde funksie te kan verrig. By die kind kan die rypingsvlak in sy/haar ontwikkelingsproses as aanduiding van die kind se vooruitgang beskou word. Volgens Plug et al. (1997: 320) kan ryping naas die proses van leer as een van die belangrikste aspekte van die ontwikkelingsproses beskou word.

Die natuurlike menslike ontwikkelingsproses wat onlosmaaklik deel is van die mens se bestaan is dus gebaseer op ’n ordelike patroon van veranderinge waardeur vordering, groei en ryping plaasvind ten einde die mens in staat te stel om sy funksies te verrig. Die bereiking van bepaalde mylpale in die kind se ontwikkelingsproses hou dus verband met die mate van ryping wat ingetree het. In die assessering van die minderjarige kind is dit gevolglik noodsaaklik om ook hierdie aspekte in ag te neem.

Die uitklaring van die begrippe “ontwikkeling”, “groei” en “ryping” bring die bespreking voorts by hantering van die grondliggende beginsels en prosesse van die menslike ontwikkelingsproses.

4.3.2 *Grondliggende beginsels en prosesse van menslike ontwikkeling*

Papalia et al. (2006: 11) beklemtoon dat menslike ontwikkeling ’n voortdurende proses van verandering en stabiliteit is wat tydens alle lewensfasies

plaasvind. Die sistemiese verwantskap tussen alle areas van kinderontwikkeling, naamlik die fisieke, psigiese en maatskaplike, word soos volg deur die skrywers bevestig: "... a child is more than a bundle of isolated parts." Die veranderinge wat die minderjarige kind tydens ontwikkeling ondergaan, is vir assesseringsdoeleindes van die kind se belange binne die konteks van hierdie studie in drie areas van belang. Hierdie areas behels volgens die indeling van Meyer (2003: 5) die volgende:

- veranderinge wat van permanente aard is, soos die bereiking van mylpale tydens ontwikkelingsfasies;
- veranderinge wat met ander veranderinge verband hou, soos gedrag wat saam met die biologiese veranderinge tydens puberteit verander;
- veranderinge wat in 'n ontwikkelingspatroon inpas, soos taalontwikkeling.

Die volgende onderliggende prosesse (patrone) en beginsels is relevant binne die konteks van menslike ontwikkeling en behoort in assessering van die belange van die minderjarige kind in ag geneem te word, naamlik (1) ryping, groei en veroudering; (2) differensiasie en integrasie; (3) leer ("learning"); (4) sosialisering; en (5) interaksie tussen verskillende patrone (Meyer, 2003: 5-9).

4.3.2.1 Ryping, groei en veroudering

Die bekende spelterapeut Virginia Axline (1993: 10) beskryf die patroon van ryping, groei en veroudering as 'n krag binne die individu wat gekenmerk word as "... a drive toward maturity, independence and self-direction". Dit is 'n volgehoue patroon of proses wat onkeerbaar voortgaan en waarvan die gehalte sterk deur omgewingsfaktore beïnvloed word. Dit is 'n dinamiese proses van verandering waarin die individu se perspektief en fokus deur ervarings van interaksie met ander aangepas word (Axline, 1993: 10). Hurlock (1964: 2) bevestig dat elke verandering die individu nader aan die doel van volwaardigheid as mens bring.

Die patroon van ryping, groei en veroudering word gekenmerk deur die volgende prosesse van verandering (Hurlock, 1964: 14-15; Turner & Helms, 1987: 11-13, 33; Meyer, 1996: 6-7):

- Groei en aftakeling vind samelopend op biologiese, psigologiese asook sosiale vlak plaas en bestaan nie afsonderlik van mekaar nie.
- Daar is sprake van 'n bepaalde tydgleuf van ontwikkeling wat (1) 'n kritiese tydperk en (2) 'n optimale tydperk in die ontwikkelingsproses behels. Die kritiese tydperk verwys na 'n tydgleuf wanneer die bepaalde veranderinge in die tyd as basis dien vir volgende veranderinge en die individu besonder kwesbaar is vir omgewingsinvloede. Negatiewe invloede gedurende die kritiese tydperk kan skadelik vir die individu wees, soos wanneer die moeder HIV-positief is gedurende swangerskap. Die optimale tydperk verwys na 'n tydgleuf waartydens die ontwikkeling van bepaalde gedrag kwesbaar is vir die interaksie tussen omgewingsinvloede en die rypingsproses, soos die vestiging van vertroue in ander mense by die jong kind gedurende die eerste lewensjaar (Cairns, 2002: 46-47). Die gereedheidsvlak van die individu (kind) vir die aanleer van gedrag is bepalend en daarom is kennis van hierdie bogenoemde tydperke dus krities belangrik by die assessering van die kind.

Die belangrike beginsels wat tydens die rypingsproses geldig is vir die reeks veranderinge wat fisiek plaasvind, is die volgende (Hurlock, 1964: 20-21; Meyer, 2003: 6-7; Papalia et al., 2006: 87):

- *Proksimodistale wet van ontwikkeling*: dit behels dat die individu se fisieke en motoriese ontwikkeling vanaf die sentrale as van die liggaam, d.i. die ruggraat, uitwaarts na die ledemate plaasvind; dit wil sê van naby na ver. Die kind kan dus eers sy skouerspiere beheer, dan armspiere en daarna sy vingerspiere;
- *Sefalokoudale wet van ontwikkeling*: hierdie wet impliseer dat ontwikkeling vanaf die kop afwaarts in die liggaam na die laer punt van die ruggraat (onderste area) plaasvind. Versterking in struktuur en funksie vind dus eers in die kop- en nek-area plaas en versprei dan na die middel en been-areas. Die kind kan dus sy nekspiere voor die armspiere beheer en die kind se kop is proporsioneel tot die liggaam groter as die van die volwasse persoon.

Die mens se intelligensie en gedrag ontwikkel ook volgens 'n bepaalde rypingsproses wat grootliks vir alle mense geldig is. Enkele verskille kan van mens tot mens voorkom en omgewingsfaktore soos voeding en siekte kan 'n terughoudende effek op die groeitempo uitoefen (Hurlock, 1964: 21-22;

Meyer, 2003: 7). Hierdie veranderinge word in meer besonderhede bespreek in die gedeelte wat handel oor die besondere ontwikkelingsfasies.

4.3.2.2 Differensiasie en integrasie

Die ontwikkeling van die individu na volwaardigheid behels die twee komplimentêre vorderingsprosesse van differensiasie en integrasie. Die patroon van differensiasie in die ontwikkeling van die mens verwys na die toename in kompleksiteit van die liggaam en organe asook die uitkristallisering van die besondere eienskappe daarvan (Plug et al., 1997: 64). Integrasie verwys na die proses van vereniging en koördinerende van dele sowel as die funksies van liggaamsorgane (Plug et al., 1997: 162). Dit behels dus die toename in kompleksiteit van die individu se vaardigheid en gedrag in die aanwending van liggaamlike vermoëns. Meyer (2003: 8) verduidelik die twee prosesse soos volg: Die bevrugte sel waaruit die mens ontwikkel, word in talryke selle onderverdeel sodat die aantal toeneem en dan verdeel in 'n verskeidenheid selle waaruit liggaamsweefsel vorm. Hierdie proses is differensiasie. Tegelykertyd vorm die verskeidenheid weefsel en organe saam 'n organisatoriese geheel wat in totaliteit funksioneer. Dit is die proses van integrasie.

Daar is dus sprake van voortdurende interaksie tussen die twee gelyktydige ontwikkelingsprosesse van die mens wat ook meebring dat daar wedersydse beïnvloeding is.

Die patrone van differensiasie en integrasie word in al die mense se funksies en gedrag waargeneem. Die bewegings van 'n baba begin byvoorbeeld met globale bewegings soos die vashou van 'n potlood met die hele hand en die hele arm word gebruik totdat die beweging ontwikkel tot 'n gekontroleerde aksie met die vingerpunte (Strom et al., 1989: 44; Meyer, 2003: 8).

Dit blyk duidelik dat die twee prosesse van differensiasie en integrasie ineengeveeg is met die proses van ryping, groei en veroudering. Die proses van leer word vervolgens as patroon in menslike ontwikkeling behandel.

4.3.2.3 Leer (*learning*)

Leer kan in die algemeen beskryf word as 'n relatief permanente verandering in gedrag as die resultaat van ondervinding (Turner & Helms, 1987: 33; Plug

et al., 1997: 204; Pierson & Thomas, 2002: 254). Dit behels dus ontwikkeling wat by die individu plaasvind deur die oefening en pogings van die individu (Hurlock, 1964: 15). Meyer (1996: 8-9) beklemtoon die proses van leer kan slegs plaasvind by organismes wat inligting kan ontvang en dit in die vorm van 'n geheue kan stoor. Verskillende vorme van leer word by menslike ontwikkeling geïdentifiseer, naamlik leer deur (1) klassieke kondisionering of assosiasie; (2) instrumentele kondisionering; (3) waarneming en nabootsing; (4) kommunikasie of oordrag van inligting; (5) vermoë tot insig en konsepformulering waarby die intellek 'n belangrike rol speel (Hurlock, 1964: 15; Meyer, 2003: 8-9).

Die leerproses vervul 'n uiters belangrike rol in menslike ontwikkeling. Die leerproses is ook afhanklik van die rypingsproses, aangesien leer slegs kan plaasvind indien die fisieke en psigiese gereedheid daarvoor bestaan (Turner & Helms, 1987: 33).

Soos die patrone van ryping, groei en veroudering interverweef is met differensiasie en integrasie is leer as proses in menslike ontwikkeling ook afhanklik van dieselfde prosesse. Dit blyk dus dat die ontwikkelingsprosesse van die mens se voortgang in interaksie met mekaar staan. Sosialisering as verdere proses in menslike ontwikkeling word voorts bespreek.

4.3.2.4 Sosialisering

Sosialisering word omskryf as die proses waardeur die individu leer om aan die morele standaarde, rolverwagtings en eise vir aanvaarbare gedrag van die betrokke samelewing te voldoen (Plug et al., 1997: 353). Die individu bekom kennis aangaande geldende reëls, houdings, geloof, gewoontes, waardes, rolverwagtings en norme in die maatskaplike omgewing en leer om dit te aanvaar of in ag te neem in gedrag (Meyer, 1996: 10; Pierson & Thomas, 2002: 439). Sosialisering is 'n ingewikkelde proses en geheel afhanklik van die vorige prosesse wat reeds bespreek is. Verandering in die individu se openlike asook bedekte gedrag word dus deur eksterne invloede uit die maatskaplike omgewing bepaal. Pierson en Thomas (2002: 439) beklemtoon dat sosialisering 'n onafgebroke lewensproses is wat nie by volwassewording eindig nie, maar voortduur namate die persoon se rolle verander.

Sosialisering as lewenslange proses van menslike ontwikkeling word in die huidige tydsbedeling in 'n samelewing van tegnologiese ontwikkeling verder

gekompliseer deur die veranderlikheid van die dikwels teenstrydige maatskaplike norme in die gemeenskap (Meyer, 2003: 9). Die konstante verandering in die gemeenskap en die mobiliteit van die mens bemoeilik die integrasieproses van maatskaplike norme en waardes by die individu en dit het 'n sterk invloed op die gesin as maatskaplike sisteem (Meyer, 2003: 9).

Die interverwantskap van die voorafgaande prosesse in menslike ontwikkeling blyk duidelik uit die bespreking. Meyer (1996: 10) gee ook erkenning aan die interaksie tussen al die prosesse as 'n verdere patroon in menslike ontwikkeling.

Vervolgens word kortliks op hierdie interaksiepatroon as proses gelet.

4.3.2.5 Interaksie tussen ontwikkelingsproesse

Dit blyk onteenseglik dat al die prosesse in menslike ontwikkeling interverwant is, gesamentlik plaasvind en in kompleksiteit tydens die vooruitgang van die individu na volwassenheid toeneem (Meyer, 2003: 8-9). Eienskappe van die interaksie tussen die onderskeie prosesse kan soos volg saamgevat word:

- menslike ontwikkeling geskied op dieselfde patroon vir almal, met dieselfde fases opeenvolgend;
- menslike ontwikkeling geskied vanaf algemene na spesifieke reaksies;
- ontwikkeling geskied teen 'n wisselende tempo; en
- daar bestaan 'n verband of korrelasie in menslike ontwikkeling waar een fase 'n ander beïnvloed (Hurlock, 1964: 18-20; Strom et al., 1989: 43-47).

Die bespreking van die prosesse in menslike ontwikkeling word in die volgende gedeelte opgevolg met areas wat in menslike ontwikkeling onderskei kan word. Die onderskeie ontwikkelingsareas wat vir die doeleindes van hierdie studie geïdentifiseer word, is (1) fisieke ontwikkeling; (2) kognitiewe ontwikkeling; (3) persoonlikheidsontwikkeling; en (4) sosiale ontwikkeling.

4.3.3 Areas van mensontwikkeling

Die begrip van die individu wat as totaliteit ontwikkel, is uiters belangrik in die bespreking van ontwikkelingsareas in die mens se lewe. Die mens is 'n

komplekse wese wat uit veelvoudige fasette saamgestel is. Verskillende aspekte ontwikkel op verskillende tye teen verskillende tempo's en in verskillende lewensfasas (Meyer, 1996: 10). Die onderskeiding tussen verskillende areas van mensontwikkeling bevestig die bestaan van subsisteme binne die mens as sisteem. Voorts beklemtoon dit die kompleksiteit van die mens as sisteem en die noodsaaklikheid dat daar deeglik kennis geneem moet word van die onderskeie subsisteme en die interverwantskap daartussen.

Die onderskeie areas van mensontwikkeling word hier slegs in hooftrekke bespreek ten einde die subsisteme beter te verstaan wat deel vorm van die individu as sisteem. In afdeling 4.4 wat aan die lewensfasas van die minderjarige kind gewy word, word die areas van ontwikkeling in konteks met die bepaalde fase gebring.

4.3.3.1 Fisieke ontwikkeling

Die fisieke ontwikkeling van die mens is inherent aan menslike ontwikkeling en hou verband met die groei van die liggaam, fisiologiese ontwikkeling asook die motoriese ontwikkeling (Strom et al., 1989: 49; Meyer, 1996: 10).

Die groei van die liggaam bring veranderinge in die interne struktuur en funksionering van die mens mee. Hierdie verandering geskied die vinnigste in die prenatale fasas van die lewe en neem daarna af. Gedurende adolessensie beleef die mens weer 'n korter fase van vinnige groei wat by dogters tot op ongeveer agtien jaar en by seuns tot op ongeveer 21 jaar duur (Hurlock, 1964: 117; Meyer, 2003: 10; Papalia et al., 2006: 133).

Die fisiologiese ontwikkeling van die mens bring veranderinge in die interne struktuur en funksionering van die organe van die liggaam mee. Die veranderinge in die senuweesisteem, sintuigsisteem, endokriene kliere en geslagsorgane het 'n direkte en bepaalde effek op die psige van die mens. Die mens se persepsie van gebeure en alle aspekte van kognitiewe ontwikkeling hou direk verband met die senuweesisteem en sintuie (Meyer, 2003: 10; Papalia et al., 2006: 132). Die mens se energievlakke word deur die ontwikkeling in die endokriene kliersisteem beïnvloed terwyl die mens se seksuele ontwikkeling deur die ontwikkeling in die geslagsorgane bepaal word (Meyer, 1996: 11). Die mees dramatiese veranderinge in hierdie verband vir die kind as sisteem vind sekerlik gedurende die puberteitsjare plaas en het in hierdie fase 'n beduidende invloed op die totale menswees van die kind. Papalia et

al. (2006: 134) beklemtoon die interverwantskap tussen genetiese en omgewingsinvloede op die fisieke ontwikkeling van die kind. Dit is veral voeding en leeftoestande wat die algemene gesondheid en welsyn van die individu bevorder sodat kinders in die huidige leeftyd langer groei en seksueel vroeër ryp word as 'n eeu gelede (Papalia et al., 2006: 134).

Die liggaam se groei in struktuur en funksionering hou verband met die mens se geleidelike verbetering in beheer oor die liggaam en liggaamsaksies. Die motoriese ontwikkeling by die mens is essensieel vir die ontwikkelende kind wie se vaardigheid op alle vlakke hierdeur beïnvloed word en as basis dien vir sosiale en persoonlikheidsontwikkeling (Meyer, 2003: 10).

Die mens se fisieke ontwikkeling hou egter ook sterk verband met die ander areas van ontwikkeling en kan derhalwe nie in isolasie geassesseer word nie.

4.3.3.2 Kognitiewe ontwikkeling

Die kognitiewe ontwikkeling van die mens as tweede area van ontwikkeling by die mens omsluit al die aspekte wat verband hou met die mens se perseptuele ontwikkeling. Intellektuele ontwikkeling is die aspek van kognitiewe ontwikkeling wat verwys na die ontwikkeling van die mens se vermoë tot probleemoplossing, akademiese vordering en leer (Meyer, 1996: 11). Kognitiewe ontwikkeling is gekoppel aan die groei en ontwikkeling van die individu se brein wat fases van wisselende groei tussen vinnige en stadige groeipatrone deurgaan (Papalia et al., 2006: 138). Volgens Fischer en Rose (in Papalia et al., 2006: 138) gaan hierdie ontwikkeling gepaard met verandering in kognitiewe gedrag by die individu, en dus ook by die kind.

Die kognitiewe bedrewenheid van die mens, dit wil sê om bewus te raak van die omgewing en kennis te bekom van sy omgewing (Plug et al., 1997: 182), is nou verwant aan die mens se sensoriese persepsie of begrip, kommunikasie met ander asook die algemene vermoë tot prosessering van inligting. Ten einde 'n begrip te vorm vir die rol van die kognitiewe ontwikkeling van 'n mens, word die ontwikkeling van die mens se persepsie, geheue, taal en intelligensie in ag geneem (Meyer, 1996: 11).

Persepsie het eerstens te make met die gewaarwording of sensasie van 'n stimulus soos 'n lig, smaak of reuk en tweedens met die kognitiewe proses van waarneming of persepsie waardeur die inligting wat ontvang is met die prosesse van denke en geheue in verband gebring en tot voorstellings, ge-

beure of simbole verwerk word (Plug et al., 1997: 410). Meyer (2003: 11) beklemtoon die onderskeid tussen sensasie en persepsie en die noodsaaklikheid om bewus te wees van die interverwantskap wat bestaan tussen die reseptor- of ontvangsvlak – waar gewaarwording plaasvind – die neurologiese vlak – wat die stand van die breinfunksie aandui – en die psigiese vlak – wat die stand van die intellek aandui en waar verwerking plaasvind. Dit beteken dus dat wanneer ’n kind nie in staat is tot bepaalde waarnemings (persepsies) wat toepaslik is vir sy ouderdomsvlak nie, die oorsaak daarvan in die bogenoemde vlakke gesoek moet word (Meyer, 2003: 11).

By die bestudering van taalontwikkeling word die aspekte van kommunikasie, taal en spraak in ag geneem. Kommunikasie verwys na die oordra van boodskappe en begin reeds in die prenatale fase tussen die ontwikkelende fetus en die moeder. Taal behels die simbole waarin boodskappe uitgedruk kan word en spraak verwys na uitgesproke taal (Meyer, 1996: 11-12).

Intelligensie is die vermoë wat verband hou met persepsie en taal. Intelligensie verwys dus na die mens se vermoë om sy wêreld te begryp en probleme op te los. Intelligensie hou ook verband met die funksionering van die sentrale senuweesisteam en daar word in die algemeen aanvaar dat intelligensie tot op die ouderdom van sestien vermeerder wanneer die brein sy volwasse grootte bereik het. Verdere ontwikkeling in intellektuele vermoë om probleme op te los hou waarskynlik verband met die gevolge van leer en ervaring (Meyer, 2003: 11).

Kognitiewe ontwikkeling blyk van kritiese belang te wees in die mens, en dus die kind, se vermoë tot begrip en beheer van sy leefwêreld. Daarby is kognitiewe ontwikkeling sterk gekoppel aan die fisieke ontwikkeling van liggaamlike sisteme en bevestig dit die interverwantskap tussen die vooraf bespreekte subsisteme van die mens as sisteem.

4.3.3.3 Persoonlikheidsontwikkeling

Meyer (1996: 13) verwys na die term “persoonlikheid” as die mees verstaanbare begrip vir die beskrywing van die mens se wese. Die identifisering van verskeie areas van mensontwikkeling dien as uitklaring en verklaring van die kompleksiteit van die mens, en dus die kind, as sisteem bestaande uit subsisteme. Die totaliteit van die mens se samestelling en die wisselwerkende verband tussen al die dele binne konteks van ’n bepaalde omgewing moet

egter voortdurend in ag geneem word. Volgens Meyer en Moore (2003: 11) verwys die term “persoonlikheid” dus na hierdie totaliteit van alle bydraes wat die mens se gedrag in interaksie met die omgewing bepaal. Die genoemde skrywers beklemtoon die wisselwerking tussen die konstante aard van ’n mens se persoonlikheid en die voortdurende veranderende aard daarvan. Plug et al. (1997: 279) beskryf persoonlikheid as die geïntegreerde en dinamiese organisasie van die individu se psigiese, sosiale, morele en fisieke eienskappe soos dit in die persoon se wisselwerking met die omgewing en veral met ander persone tot uiting kom, en soos bepaal deur die interaksie tussen konstitusionele en omgewingsfaktore.

Vir die doeleindes van hierdie studie word die mens, en dus die kind, beskou as ’n sisteem bestaande uit verskeie subsysteme wat in konstante interaksie verkeer en interverwant is aan mekaar. Die samestelling van die menswees of persoonlikheid van die individu word beskou vanuit die algemeen aanvaarde siening dat daar sprake is van ’n kern waarin die individu se belangrikste en hoogste waardes gesetel is. Hierdie kern is die sogenaamde self en vorm die kontinue, samebindende element in die individu se mensontwikkeling (Meyer, 1996: 13). Hierdie self behels dan na die navorser se mening die unieke samestelling van elke besondere individu volgens aangebore asook aangeleerde eienskappe en verwys na die unieke interaksie en interverwantskap van die individu as sisteem se subsysteme.

Die ontwikkeling van die self word vervat in die area van persoonlikheidsontwikkeling. Ander aspekte wat in hierdie area van mensontwikkeling ingesluit word, is die ontwikkeling van die individu se siening en evaluering van homself asook die wyse waarop die individu met ander mense en groepe identifiseer. Daar word na laasgenoemde aspekte verwys as selfkonsep- en identiteitsvorming (Meyer, 1996: 14).

4.3.3.4 Sosiale ontwikkeling

Die area van sosiale ontwikkeling verwys na die interpersoonlike verhoudings van die individu en veranderinge wat in hierdie verhoudings ’n rol speel. Soos reeds vroeër genoem, word die individu beskou as ’n sisteem wat tegelykertyd ’n subsisteem van die gesin en gemeenskap vorm. Die interaksie tussen die individu en die res van die gesinsisteem asook die gemeenskap is derhalwe by die area van sosiale ontwikkeling ingesluit (Meyer, 1996: 13).

Sosiale ontwikkeling behels die ontwikkeling van die individu se menswees. Dit omvat onder andere aspekte van gehegtheid (“attachment”) tussen die ouer en die kind, die uitbreiding van die mens se interpersoonlike verbintnisse, die mens se selfbeeld en selfbeskouing van sy/haar interpersoonlike verhoudings, modellering van gedrag, ontwikkeling van geslagsrol-identiteit en morele ontwikkeling (Mash & Wolfe, 2002: 39; Meyer, 2003: 12). Die individu, en dus die kind, se sosiale ontwikkeling behels dus enersyds die sosialiseringproses waardeur die individu sosiaal aanvaarbare gedrag deur middel van sosiale interaksie en waarneming aanleer (Bandura in Mash & Wolfe, 2002: 39). Andersyds behels sosiale ontwikkeling die morele ontwikkeling van die individu waardeur beskouings oor reg en verkeerd aangeleer word asook die wyse waarop morele oordeel gevel word (Meyer, 2003: 12).

Enersyds is daar dus die invloed van die gemeenskap op die sosiale ontwikkelingsproses en andersyds is daar die ontwikkeling van die individu se houding en waardesisteem met betrekking tot aanvaarbare gedrag sowel as die begrip van reg en verkeerd. Die veranderinge wat gedurende die lewensfases in die individu se sosiale waardesisteem en morele houding intree asook die mens se logiese of morele beoordeling gedurende verskillende lewensfases vorm deel van die area van sosiale ontwikkeling (Meyer, 1996: 13; Thomas, 2000: 9; Mash & Wolfe, 2002: 39).

Die interverwantskap tussen die sub sisteem in die individu as sisteem kom weereens duidelik na vore. Die area van sosiale ontwikkeling blyk dus die area te wees waar die invloed van die gemeenskap op die individu as sub sisteem van die gemeenskapsisteem ’n krities belangrike rol vervul. Dit is dus ’n belangrike area om te ondersoek by die gesin-in-egskeiding.

Die interaksie tussen die individu en die omgewing blyk dus van kernbelang te wees in die vorming en ontwikkeling van die individu as mens of self. Met die oog op die assessering van die minderjarige kind as sisteem en sub sisteem van die gesin-in-egskeiding is kennisname van die areas van mensontwikkeling van kritiese belang. Die areas van mensontwikkeling vorm in hierdie studie die vertrekpunt vir die bespreking van die ontwikkeling van die minderjarige kind deur die onderskeie ontwikkelingsfases.

Benewens die feit dat onderskeie areas in mensontwikkeling identifiseerbaar is en ter wille van groter begrip dan ook geïdentifiseer word, is dit verder nodig om te let op die faktore of determinante wat ontwikkeling beïnvloed.

Hierdie faktore is so legio dat dit vir ondersoek- en studiedoeleindes noodsaaklik is om 'n logiese verdeling te maak.

Die determinante van mensontwikkeling word vir die doeleindes van hierdie studie in vier groepe verdeel en bespreek, naamlik (1) genetiese faktore, (2) ingebore/konstitusionele faktore, (3) omgewingsfaktore en (4) persoonlike faktore (Meyer, 2003: 16-26). Die bespreking van die determinante van ontwikkeling wat hierna volg, dien as bron vir kennisname en bevestiging van die komplekse en sistemiese karakter van mensontwikkeling. By die assessering van die belange van die minderjarige kind in totaliteit is dit belangrik om hierdie aspekte in berekening te bring. Die volgende weergawe is slegs 'n oorhoofse bespreking en nie 'n volledige, diepgaande ontleding van die faktore nie.

4.3.4 Determinante van mensontwikkeling

Die indeling van determinante van mensontwikkeling bevestig die sistemiese karakter van die individu en gemeenskap en beklemtoon die konstante wisselwerking tussen die onderskeie sisteme en subsysteme. Meyer (1996: 16-17) beklemtoon die feit dat alle moontlike aspekte 'n invloed uitoefen op mensontwikkeling en die kombinasie van wisselwerkings tussen al die faktore bring 'n uniekheid in elke individu tot stand wat nie herhaalbaar is in 'n ander mens nie.

In die gedeelte wat volg, word die rol van die onderskeie vier groepe faktore of determinante uitgelig en sal die vraag oor die invloed daarvan aandag geniet.

4.3.4.1 Genetiese faktore

Die samevoeging van 'n spermsel en eiersel tot een enkele sel vorm die begin van die lewe van die individu. Die gene wat sodoende bygevoeg is uit die twee afsonderlike selle van twee afsonderlike individue in die enkele bevrugte sel voorsien die toekomstige nuwe individu met 'n genetiese samestelling wat 'n verskeidenheid eienskappe soos die kleur van oë en hare tot gesondheid, intellek en persoonlikheid beïnvloed (Papalia et al., 2006: 64).

Die bevrugte sel is nie 'n mikroskopiese weergawe van die volwasse persoon wat gaan ontwikkel nie (Meyer, 1996: 20). In hierdie verband verduidelik Meyer (1996: 20) dat daar slegs genetiese inligting in molekules neergelê is. Hierdie inligting sal deur die prosesse van selverdeling, groei en ryping op verskillende lewenstadia as karaktereienskappe voorkom. Al die selle wat deur selverdeling, dit wil sê die groeiproses, ontstaan, bevat dieselfde genetiese inligting. Die selle verdeel egter deur die groei- en rypingsprosesse in verskeie tipe selle, soos oogselle, beenselle en breinselle.

Die volledige ontleding van die menslike genetiese ketting (genome) in 2001 het die vermoë bevorder om gene te identifiseer wat bepaalde eienskappe of gedrag beheer (Parke [2004] in Papalia et al., 2006: 64). Volgens Parke (2004), soos na verwys deur Papalia et al. (2006: 64), beheer gene ook die ontwikkeling van bepaalde eienskappe in die individu en word hierdie proses geaktiveer wanneer dit deur die liggaam benodig word. Genetiese aksie wat liggaams groei en breinontwikkeling beheer, word deur hormonale vlakke beïnvloed wat weer deur omgewingstoestande soos voeding en stres beïnvloed word (Papalia et al., 2006: 64). Brown (in Papalia et al., 2006: 64) som dit soos volg op: "Thus, from the start, heredity and environment are inter-related."

Die kompleksiteit van die individu se ontwikkeling word reeds met bogenoemde bespreking van die genetiese faktore alleen beklemtoon. Dit blyk duidelik dat die aantal faktore sowel as die kombinasie van verbande tussen die faktore so veelvuldig is soos die moontlikhede in die lewe.

4.3.4.2 Ingebore faktore / konstitusionele determinante

Die liggaamlike samestelling of liggaamsgesteldheid van die individu kan beskryf word as die totaliteit van (1) die interne fisiologiese en anatomiese eienskappe sowel as (2) die eksterne sigbare fisieke eienskappe van die mens (Meyer, 2003: 18). Die mens se samestelling behels die gehalte van samestelling, stand van ontwikkeling en aard van die totale mensheid. Dit word bepaal deur die genetiese faktore, omgewingsfaktore en ingebore faktore wat 'n sogenaamde sneubaleffek-invloed op mensontwikkeling uitoefen (Meyer, 2003: 18). Dit beteken dus dat verandering in een groep faktore, soos breinbeskadiging weens 'n ongeluk, 'n besliste verandering in die ontwikkelingspatroon van die individu teweegbring (Meyer, 1996: 21). Die sistemiese

beginsel van wedersydse interafhanklikheid en verwantskap van subsisteme word deur bogenoemde stelling ook in mensontwikkeling bevestig.

Die interaksie tussen subsisteme is dikwels so verweef dat dit moeilik is om die bepaalde graad van invloed vas te stel. Daar word derhalwe na die eienskappe wat by die geboorte aanwesig is as kongenitale eienskappe verwys. Dit beteken die eienskappe kan óf deur genetiese of prenatale omgewingsfaktore meegebring word óf meer dikwels deur die interaksie tussen die twee groepe faktore of subsisteme (Meyer, 1996: 22).

Die ingebore faktore wat van besondere belang is vir die ontwikkeling van en determinering van menslike gedrag is (1) die sentrale senuweesisteem, (2) endokriene sisteem, en (3) algemene liggaamsgesondheid (Meyer, 2003: 19-21). Hierdie aspekte word voorts bespreek ten einde die rol daarvan in mensontwikkeling en menslike gedrag uit te lig.

- *Sentrale senuweesisteem*

Die verbintenis tussen die sentrale senuweesisteem en gedrag is duidelik uit studies van verskillende spesies (Meyer, 1996: 22). Daaruit blyk dit dat hoe meer kompleks die samestelling van die sentrale senuweesisteem, veral die korteks, hoe groter is die rol van die korteks en hoe meer kompleks is die gedrag. Hoe meer ontwikkel die brein is, dit wil sê hoe meer kompleks saamgestel, hoe minder is die invloed van instinktiewe gedrag en hoe groter is die rol wat leer in die ontwikkelingsproses vervul. Volgens Meyer (2003: 19) toon filogenetiese ontwikkeling, die ewolusionêre ontwikkeling van spesies, 'n duidelike verband tussen breinontwikkeling en gedragsontwikkeling.

Vir die doeleindes van hierdie studie is dit dus belangrik om kennis te neem van die verbintenis tussen die sentrale senuweesisteem en menslike gedrag, aangesien die assessering van die minderjarige kind as sisteem in interaksie met die gesin en gemeenskap staan. Die bepaalde invloed van enige verandering wat in hierdie subsisteem van die kind intree, op watter wyse ook al, is van kardinale belang en behoort deeglik in ag geneem te word.

▪ *Endokriene sisteem*

Die endokriene kliere in die liggaam skei hormone direk in die bloedstroom af waardeur dit na bepaalde organe vervoer word. Hierdie funksie oefen 'n krities belangrike invloed uit op fisieke en geestesfunksionering in mensontwikkeling (Meyer, 1996: 23). Vir die doeleindes van hierdie ondersoek word die aandag slegs kortliks gevestig op die inligting wat in die algemeen 'n invloed op menslike funksionering uitoefen.

- Die skildklier se werking het 'n belangrike invloed op die liggaam se metabolisme en die individu se groei. Onderproduksie van die hormoon tiroksien bring verstandelike gestremdheid mee, sowel as vertraagde motoriese reaksie en verlaagde leervermoëns. Oorproduksie kan senuagtigheid, emosionele onstabieleit en selfs verwarring, delusies en hallusinasies veroorsaak. Wanfunksionering van die skildklier word gewoonlik teweeggebring deur omgewingsinvloede, soos 'n gebrek aan jodium in die dieet (Meyer, 2003: 20).
- Die byniere skei die hormoon adrenalien af wat die funksionering van die liggaam se energievlaakke beïnvloed. Tydens angstervarings of woede word die liggaam vir optrede voorberei deur deaktivering van die spysverteringsstelsel, voorsiening van meer bloedsuiker aan die spiersistelsel en versnelling van die hartklop. Wanfunksionering van die bynier, omgewingsfaktore soos stresvolle werksituasie of persoonlikheidsversteurings kan oorproduksie van adrenalien meebring. So 'n toestand kan lei tot die ontstaan van maagsere (*ulcers*) en hartprobleme (Meyer, 2003: 20).

Die wedersydse invloed vanaf die subsistelsel op die individu as sistelsel is dus duidelik waarneembaar en noodsaaklik om in ag te neem in die totale funksionering van die mens. In die huidige leefwyse van die gemeenskap in die algemeen is probleme verwant aan oormatige stres op die voorgrond en oefen dit 'n sterk invloed uit op individuele sowel as gesinsproblematiek.

- Die geslagsorgane, manlike testes en vroulike ovaria, is verantwoordelik vir die uitskeiding van manlike en vroulike geslagshormone. Die seksuele eienskappe van die geslagte word hierdeur bepaal en daar is 'n bepaalde invloed op die ontwikkeling van persoonlikheidseienskappe as 'n man of 'n vrou. Die rol van sosialisering in laasgenoem-

de proses is egter ook teenwoordig en dit is moeilik om beide se graad van invloed in geslagtelike persoonlike eienskappe te bepaal. Daar is weereens 'n interaksieproses aanwesig tussen die onderskeie faktore en nie sprake van die invloed deur een enkele subsisteem nie (Meyer, 2003: 20).

Hierdie kennis aangaande die geslagshormone is noodsaaklik aangesien die puberteitsfase in mensontwikkeling sterk deur hierdie subsisteem beïnvloed word. By die assessering van die minderjarige kind in die gesin-in-egskeiding behoort hierdie inligting deeglik in ag geneem te word.

- *Algemene gesondheidstoestand*

Die totaliteit van die menslike samestelling blyk sterk uit voorafgaande bespreking van die invloed van die sentrale senuweesisteem en die endokriene sisteem as deel van die ingebore of samestellingsfaktore wat 'n invloed op mensontwikkeling uitoefen.

Die algemene gesondheidstoestand van die individu vervul lewenslank 'n sterk rol in die mens se lewensontwikkeling. So kan swak gesondheid tot vervroegde veroudering bydra terwyl goeie algemene gesondheid bydra tot fisieke en psigologiese welsyn tydens bejaardheid (Meyer, 1996: 24).

Meyer (1996: 24) beklemtoon die feit dat die invloed van direkte en indirekte aspekte op die ingebore faktore in menslike ontwikkeling moeilik gradeerbaar is. Dit beteken dat die mate van invloed moeilik bepaalbaar is, aangesien die interaksie tussen aspekte en faktore altyd aanwesig is. Dit word uitgelig dat die individu se houding jeens 'n siekte of liggaamlike gebrek dikwels 'n groter rol vervul as die siekte of gebrek self (Meyer, 2003: 21).

Die fisiologiese en ingebore faktore in mensontwikkeling is in hooftrekke bespreek en die derde groep faktore, naamlik omgewingsfaktore, word voorts uitgelig. Die onderskeid in die omgewingsfaktore word tussen die fisieke en maatskaplike omgewing getref en hierdie aspekte word in die volgende gedeelte bespreek wat handel oor die invloed van omgewingsfaktore.

4.3.4.3 Omgewingsfaktore

Die rol van die derde groep faktore, naamlik die omgewingsfaktore in mensontwikkeling, word deur sommige so belangrik geag dat feitlik alle individuele verskille daaraan toegeskryf word. Soos in die bespreking oor genetiese faktore genoem, word die interaksie tussen faktore wat mensontwikkeling beïnvloed in hierdie ondersoek erken en beklemtoon.

Vervolgens word eerstens die fisieke omgewing en daarna die maatskaplike omgewing in oënskou geneem.

- *Fisieke omgewing*

Die fisieke omgewing van mensontwikkeling neem in aanvang die oomblik wanneer die bevrugte sel hom in die uterus vasheg. Die moeder se liggaam vorm dus die omgewing vir die vorgeboorte of prenatale tydperk in mensontwikkeling. Die twee basiese groepe voedingstowwe wat noodsaaklik is vir die fetus se ontwikkeling is suurstof en voedselverwante stowwe (Kirschbaum, 2002a: 10). Hierdie voedingstowwe word deur die verbintenis van die plasenta en naelstring met die moeder se bloedstroom aan die fetus voorsien. Dit is dus duidelik dat ander stowwe in die moeder se bloedstroom soos nikotien en patogeniese kieme ook aan die fetus oorgedra kan word (Meyer, 1996: 25). Die fetus se totale afhanklikheid van die gesondheidstoestand van die moeder se liggaam – spesifiek die baarmoeder – vir ontwikkeling kom dus baie duidelik na vore en dit plaas 'n groot verantwoordelikheid op die moeder ten opsigte van haar eie versorging tydens die swangerskap.

Meyer (2003: 22-23) wys daarop dat die fisieke omgewing 'n invloed uitoefen op die filogenetiese ontwikkeling van die mens wat onder andere waarneembaar is in die toepaslike karakteristieke van die lang en lenige liggaamsbou van die Boesman wat in woestynagtige droë gebiede woon. Daarbenewens word die ontogenetiese (individuele) ontwikkeling van die mens ook deur die fisieke omgewing beïnvloed. Swak fisieke omgewings-toestande, meegebring deur armoede of onverantwoordelike gedrag by die ouers, kan deprivasie in voeding veroorsaak wat fisieke ontwikkeling benadeel en daardeur gedrag en psigiese funksionering strem. Die aspekte wat grootliks van belang is by die fisieke omgewingsfaktore is naamlik oorbevolking, wanvoeding en die mate van stimulasie wat die omgewing vir die kind se fisieke en verstandelike ontwikkeling bied. Die komplek-

siteit van die omgewingsfaktore word duidelik, selfs uit hierdie oorhoofse bespreking, en verdien derhalwe deeglike kennisname (Meyer, 2003: 22-23).

Die maatskaplike omgewingsinvloede het reeds deurgeskemer in die voorafgaande bespreking en word voorts oorsigtelik aangehaal.

- *Maatskaplike omgewing*

Die sosialisering van die individu behels die mens se inskakeling by die gemeenskap, vanaf die prenatale fase tot en met die dood. Hierdie proses wat lewenslank plaasvind, sluit in (1) die kontakte met ander persone en groepe soos die gesinslede, vriende, familielede, skool; (2) alle vorme van kommunikasie soos radio, televisie, tydskrifte; (3) aanleer van kulturele produkte soos kunsvorme, volksverhale, liedere; en (4) religieuse insette (Meyer, 2003: 23-24).

Meyer (1996: 27) beklemtoon voorts dat die individu se persoonlikheidsvorming sterk beïnvloed word deur sy verhoudings met ander mense en aspekte soos selfkonsep, selfvertroue, vertroue in ander mense, sekuriteit, sosiale vaardighede, wyse van denke asook kognitiewe ontwikkeling word spesifiek sodoende gevorm. Die rol van die mense met wie die individu 'n betekenisvolle verhouding het, is van groot belang in die maatskaplike omgewing. Hierdie betekenisvolle ander persone vorm deel van die individu se sosiale invloedssfeer en speel 'n kardinale rol in die ontwikkeling van die individu se persoonlikheid sowel as die verhoudingsbasis vir toekomstige interpersoonlike verhoudings (Meyer, 1996: 27).

Die gesin as maatskaplike sisteem asook die portuurgroep vorm in 'n groot mate die individu se sosiale omgewing. Die gesin as maatskaplike sisteem se funksioneringspatrone en roltoedeling binne die gesin oefen 'n sterk invloed uit op die individu se totale mensontwikkeling. Persoonlikheidseienskappe word grootliks binne die gesinsfunksionering gevorm (Meyer, 2003: 24).

Die individu as sisteem vorm deel van die gemeenskap en assosieer met sosiale groepe met waardes, reëls en norme waarmee die individu identifiseer. Die interaksie van die individu as deel van ander subsysteme in die gemeenskapsisteem beïnvloed die sosiale ontwikkeling van die indi-

vidu deur die besondere aard en klimaat van die besondere gemeenskap (Meyer, 1996: 28).

Die invloed van tegnologie het deur die sogenaamde proses van “globalisering” die individu se blootstelling aan ’n verskeidenheid ander kulture, norme en waardesisteme meebring. Die wêreldwye blootstelling en aanvaarding van vreemde kulturele norme kan innerlike verwarring by die individu teweegbring.

Die bespreking van die maatskaplike en fisieke omgewingsfaktore as determinante van mensontwikkeling bring die uiters komplekse aard van die totale ontwikkeling van die mens onder aandag. Die omgewingsfaktore het ’n drieledige dimensie van individu, gemeenskap en omgewing waarin daar ’n voortdurende wisselwerkende invloed bestaan. Die mate van invloed deur een dimensie op die ander is moeilik om vas te stel en word grootliks deur die interaksie bepaal.

Die bespreking van omgewingsfaktore as derde komponent van die determinante van mensontwikkeling bring die afdeling by die vierde determinant, naamlik die van persoonlike faktore. Hierdie komponent word soos die vorige drie determinante in hooftrekke bespreek ten einde kennis te neem van die besondere invloed van die persoonlike faktore op mensontwikkeling.

4.3.4.4 Persoonlike faktore

Uit die hantering van die vorige drie determinante van mensontwikkeling blyk dit dat die individu ’n addisionele komponent byvoeg tot die faktore wat ontwikkeling beïnvloed. Dit veronderstel die keusefaktor wat die individu uitoefen in terme van persoonlike houding jeens ander faktore wat sy ontwikkeling beïnvloed. Meyer (1996: 30) wys daarop dat volgens hierdie siening die individu se ontwikkeling dus nie volledig voorspelbaar is nie.

Die keuses wat die individu as sisteem uitoefen, word soos in die vorige bespreking gesien beïnvloed deur die interaksie van sy eie subsysteme met ander subsysteme soos die gesin en gemeenskapsgroepe. Die individu se bewustelike keuses sal bepaal word deur die ouderdom en ervaring van die individu (Meyer, 2003: 26).

Die beskrywing van Axline (1993: 10) som die impak van die wisselwerking tussen die determinante van mensontwikkeling soos volg op: “The impact of the forces of life, the interaction of individuals, and the very nature of a human being bring about this constantly changing integration within the individual.”

Die invloed van die verskeie determinante op mensontwikkeling bring die dinamika van lewe na vore en bevestig die sistemiese karakter van die wisselwerking tussen individu as sisteem en subsisteem en alle ander sisteme en subsisteme waarvan die individu deel vorm. Hierdie insig bring die volgende stelling van Meyer (1996: 17), naamlik dat dit moeilik is om enigiets te noem wat nie ’n invloed op mensontwikkeling het nie, in perspektief.

Dit is vervolgens noodsaaklik om die behoeftes van die minderjarige kind as subsisteem tydens die onderskeie ontwikkelingsfases uit te lig. Die grondliggende beginsels en prosesse van mensontwikkeling is reeds vooraf bespreek, gevolg deur die areas van mensontwikkeling. Daarna is die determinante van mensontwikkeling behandel en dit word hierna gevolg deur ’n bespreking van die behoeftes van die minderjarige kind tydens elke ontwikkelingsfase. Vir die doeleindes van die assessering van die minderjarige kind is dit krities belangrik om kennis te dra van die kind se behoeftes op alle vlakke van ontwikkeling en tydens elke fase van ontwikkeling.

4.4 BEHOEFTE VAN DIE MINDERJARIGE KIND TYDENS DIE ONTWIKKELINGSFASES

Die doel van die assessering van die minderjarige kind as subsisteem van die gesin-in-egskeiding is om vas te stel waar tekortkominge in die kind se lewensvervulling geleë is en op watter wyse dit die beste in die na-egskeidingstydperk aangeroe kan word.

Aangesien, soos reeds genoem, die minderjarige kind die tydperk van geboorte tot agtienjarige ouderdom omsluit, is kennisname van die onderskeie ontwikkelingsfases in mensontwikkeling en die besondere eienskappe van elke fase noodsaaklik. Sodanige kennisbasis verskaf inligting aangaande die algemene patrone van ontwikkeling waardeur bepaal kan word wat in ’n bepaalde ouderdom van die individu verwag kan word. Dit verskaf standaard vir die meting van bepaalde eienskappe, soos lengte, gewig en volwassenheid, en die verband tussen eienskappe, soos ouderdom-lengte/gewig,

asook verwagte ontwikkelingstake. Die kennisbasis aangaande patrone in mensontwikkeling bied riglyne waardeur die individu gelei kan word na die bereiking van meer toepaslike gedrag, soos die baba wat gereed is om te leer loop. Voorts verskaf die kennisbasis inligting wat aangewend kan word om die individu vir veranderinge in 'n volgende verwagte fase voor te berei, soos die kind wat na adolessensie beweeg. Spanning rondom veranderinge kan sodoende verminder word (Hurlock, 1964: 4-6).

Die ontwikkelingsfases word bespreek aan die hand van die volgende indeling wat algemeen as riglyn aanvaar word. Dit behels die volgende fases: (1) prenatale (nege maande: konsepsie tot geboorte); (2) neonatale en suigeling (geboorte tot agtien maande); (3) kleuter (agtien maande tot drie jaar); (4) voorskool/vroeë kinderjare (drie tot ses jaar); (5) middel-kinderjare (ses tot elf jaar); (6) adolessensie (12 jaar tot volwassenheid) (Hurlock, 1964: 5-6; Turner & Helms, 1987: 106-271; Strom et al., 1989: 31; Kaplan et al., 1994: 37; Meyer, 2003: 16; Papalia et al., 2006: 129, 237, 325).

4.4.1 Prenatale fase (nege maande: konsepsie tot geboorte)

Strom et al. (1989: 31) verwys na hierdie fase as “ancestry” ten einde erkenning te gee aan die invloed van voorgeslagte op die samevoeging van die selle van twee persone om een te vorm.

Hierdie fase word gekenmerk deur drie stadia, naamlik germinale, embrionale en fetale stadia (Meyer, 2003: 16). Tydens die germinale stadium, vanaf konsepsie tot twee weke, vind snelle selverdeling plaas, die sigoot ontwikkel baie meer kompleks en hegting vind in die uterus plaas (Papalia et al., 2006: 87). Tydens die embrionale stadium, ongeveer twee tot agt weke, ontwikkel al die organe en vernaamste liggaamsisteme in die embryo, naamlik die asemhalings-, verterings- en senusisteme (Turner & Helms, 1987: 107; Kaplan et al., 1994: 38; Louw, 2003: 121; Papalia et al., 2006: 90). Hierdie tydperk is 'n baie kritieke stadium waartydens die embryo baie kwesbaar is vir destruktiewe invloede in die prenatale omgewing weens die voortdurende ontwikkeling van sisteme en strukture en die konstante interaksie met die intra-uterine omgewing (Kaplan et al., 1994: 38; Papalia et al., 2006: 90). Die finale stadium in die prenatale fase, naamlik die fetale stadium, agt weke tot geboorte, word gekenmerk deur die verskyning van die eerste beenselle en ongekende snelle groei tot soveel as twintig keer die vorige lengte (Papalia et al., 2006: 01). Daar vind voortgesette ontwikkeling en groei van die fetus

in lengte en gewig plaas en tussen 28 en 32 weke is daar sprake van 'n betekenisvolle sprong ("jump") in die fetus se ontwikkeling (Papalia et al., 2006: 91). Dit is bekend dat seuns meer kwesbaar is vir ontwikkelingskade as dogters (Kaplan et al., 1994: 38; Kirschbaum, 2002c: 239).

Die fetus is aktief in die uterus en voer bewegings uit wat na geboorte noodsaaklik is vir aanpassing, soos die duimsuigaksie en draaibewegings van die lyf (Papalia et al., 2006: 91). Die moeder kan reeds vanaf die sestiende week van swangerskap beweging waarneem. Die fetus is sensitief vir stimulasie van die vel in utero en die fetus kan teen week agtien van die swangerskap hoor en op harde geluide reageer. Reuk- en smaaksintuie is reeds teen die agtiende week ontwikkel en die fetus reageer op vloeistowwe wat in die uterus ingespuut word. Sekere refleksbewegings is reeds in utero ontwikkel, soos die gryprefleks (sewentiende week), Moro-refleks (skrik; 25ste week) en suigrefleks (28ste week) (Turner & Helms, 1987: 111-113; Kaplan et al., 1994: 39; Louw, 2003: 125-131).

Die fetus is kwesbaar vir en reageer op vreemde middels soos dwelms asook materne stres. 'n Verhoogde temperatuur weens koors in die moeder beïnvloed die fetus se temperatuur ooreenkomstig. Die fetus se bloeddruk is sensitief vir eksterne stimuli en materne stres kan deur die afskeiding van stresverwante hormone die ontwikkeling van die kardiovaskulêre sisteem van die fetus negatief beïnvloed (Sadock & Sadock, 2003: 23; Papalia et al., 2006: 91). Uit navorsing kan daar nou 'n koppeling tussen 'n suboptimale intra-uterine omgewing en die ontwikkeling van hipertensie in latere volwasse lewe gemaak word (Kirschbaum, 2002b: 71-73).

Die invloed van alkohol en nikotien op die fetus is reeds alombekend. Die fetale alkoholsindroom wat by kinders van alkoholiste moeders voorkom, word gekenmerk deur groeivertraging, mindere anomalieë soos microphthalmia en sentrale senusisteem manifestasies soos vertraagde groei, hiperaktiwiteit, leerprobleme, aandagebreke en intellektuele gebreke (Kaplan et al., 1994: 40). Die invloed van nikotien op babas van rokende moeders is veral gekoppel aan ondernormale geboortegewig en sommige suigeling er-vaar ontrekkingsimptome na geboorte (Turner & Helms, 1987: 117-119; Kaplan et al., 1994: 40). Die implikasies van hierdie gedepriveerde intra-uterine omgewing blyk uit navorsing langtermyn te wees met 'n invloed op die ontwikkeling van 'n predisposisie van die suigeling vir toestande soos hipertensie, weerstand teen insulien, arteriosklerose, asook disfunksionele koolhidraatmetabolisme (Kirschbaum, 2002b: 72-73).

Samevattend kan daarop gewys word dat die prenatale fase van mensontwikkeling 'n kritiese tydperk is waartydens die vorming van die mens se liggaamsbasis plaasvind (Kaplan et al., 1994: 38; Sadock & Sadock, 2003: 29-30). Soos met enige struktuur waarvan die fondasie die sterkte van die struktuur bepaal, geld dit ook vir die mens. Fein (in Louw, 1996: 129) vestig die aandag daarop dat 80% van die faktore wat normale prenatale ontwikkeling kan versteur aan 'n ongunstige prenatale omgewing toegeskryf kan word. Volgens Sadler (1995), soos aangehaal in Louw (2003: 132), lei 'n kombinasie van genetiese en omgewingsfaktore vir 20-25% tot geboortedefekte. Toegewyde en verantwoordelike sorg deur en versorging van die moeder tydens die prenatale fase van ontwikkeling is dus noodsaaklik ten einde aan die ontwikkelende kind die beste geleentheid tot maksimale ontwikkeling te bied. Papalia et al. (2006: 93) beklemtoon die invloed van die talle omgewingsfaktore op prenatale ontwikkeling soos volg: "Since the prenatal environment is the mother's body, virtually everything that impinges on her well-being, from her diet to her moods, may alter her unborn child's environment and affect its growth." Sadock en Sadock (2003: 29) som dit soos volg op: "Mothers supply a holding environment in which infants are contained and experienced." Dit volg dan logies hieruit dat die vader die moeder deur sy bystand en ondersteuning in staat moet stel om so 'n gunstig moontlike omgewing vir die fetus te skep en onderhou.

Bogenoemde aspek impliseer dus dat by assessering in egskeiding en bepaling van die minderjarige kind se beste belang die geskiedenis van die gesinsisteam tydens die prenatale fase uiters belangrik is.

Die volgende fase in die ontwikkeling van die minderjarige kind word in die algemeen gesien as die suigelingfase wat vanaf geboorte tot kleuterfase strek. Louw en Louw (1996: 151-153) asook Papalia et al. (2006: 114) beklemtoon die erkenning van die tydperk vanaf geboorte tot die eerste vier weke as die neonatale fase wat onderskei kan word van die suigelingfase. Die neonatale en suigelingfases word vervolgens in dieselfde gedeelte as afsonderlike tydperke bespreek.

4.4.2 Neonatale en suigelingfase (geboorte tot agtien maande)

4.4.2.1 Neonatale fase (geboorte tot vier weke)

Hierdie fase is die kortste van alle ontwikkelingsfases en kan gesien word as die belangrike deurgangsfase vanaf die prenatale afhanklike lewe in utero tot 'n onafhanklike bestaan (Louw & Louw, 1996: 155; Papalia et al., 2006: 114). Hurlock (1964: 77) onderskei verder die volgende twee fases tydens hierdie tydperk: "... the parturate ... and the neonate" Die eerste fase dui op die onmiddellike minute net na geboorte waartydens die pasgebore baba van die moeder "ontkoppel" word deur die knip van die naelstring en dus vir die eerste keer 'n afsonderlike, onafhanklike wese word. Die tweede fase dui op die tydperk van aanpassing tot 'n lewe onafhanklik van die intra-uterine omgewing (Hurlock, 1964: 77).

Die funksionele toestand van die pasgeborene is 'n belangrike aanduiding van die toestand van die prenatale fase en kan 'n riglyn wees vir die toestand van die toekomstige ontwikkeling (Louw & Louw, 1996: 155). Die assessering en evaluering van hierdie pasgebore toestand word aan die hand van die sogenaamde Apgar-skaal gedoen. Die metingsinstrument is deur dr. Virginia Apgar ontwikkel en word twee maal toegepas. Die eerste evaluering word een minuut na geboorte gedoen en die volgende ongeveer vyf minute later. Die volgende vyf aspekte word geëvalueer: *Appearance* (voorkoms/kleur), *Pulse* (hartklop), *Grimace* (refleksprikkelbaarheid), *Activity* (spiertonus) en *Respiration* (asemhaling) (Louw, Louw & Van Ede, 2003: 154-155; Papalia et al., 2006: 116). 'n Telling van sewe of hoër word beskou as aanduidend van 'n normale ontwikkeling terwyl 'n telling van vier of laer onmiddellike diagnose en behandeling verg (Louw et al., 2003: 154-155; Papalia et al., 2006: 116).

Die belangrikste areas waarin kritiese neonatale aanpassing voorkom, is bloedsirkulasie, asemhaling, spysvertering, temperatuurregulering, die senuweesisteem en immuniteit (Hurlock, 1964: 78; Kaplan et al., 1994: 40; Louw & Louw, 1996: 155-161; Papalia et al., 2006: 115). Die vermoë van die pasgeborene om uit die prenatale omgewing van totale afhanklikheid in die neonatale omgewing aan te pas waarin liggaamsfunksies self waargeneem moet word, is fenomenaal en is tot dusver eintlik as vanselfsprekend aanvaar. Die belangrikheid van 'n optimale prenatale omgewing ten einde die oorskakelingstydperk te vergemaklik en te ondersteun, blyk dus uit die kennisname van die kritiese areas waar aanpassing onmiddellik na geboorte noodsaaklik is vir oorlewing (Stone & Church in Louw et al., 2003: 155). Ander areas wat aanpassing verg, is naamlik dié van persepsie, bewussyn,

voeding en leer, wat deur middel van die sintuie geskied (Kaplan et al., 1994: 40-42; Louw & Louw, 1996: 161-168). Die neonatale fase word ook gekenmerk deur die pasgebore baba se toestand van wakkerheid, wat 'n aanduiding gee van die baba se individualiteit en neurologiese ryping en tot uiting kom in die baba se slaap- en wakkerpatrone (Hurlock, 1964: 99; Papalia et al., 2006: 117).

Binne twee tot drie weke na geboorte is hierdie aanpassing voltooi en is daar sprake van die vestiging van 'n relatiewe patroon van funksionering by die suigeling. Aandag word voorts gevestig op die suigelingfase as tweede tydperk in die ontwikkelingsfase vanaf geboorte.

4.4.2.2 Suigelingfase (geboorte tot agtien maande)

Groei en ontwikkeling gedurende die suigelingfase vind in 'n bepaalde orde plaas, al is daar sprake van individuele verskille in tempo en motoriese vaardigheid. Hierdie bepaalde orde van ontwikkeling is gekoppel aan die geleidelike ontwikkeling en ryping van die breinselle (Turner & Helms, 1987: 131). Die suigelingfase word gekenmerk deur snel groei en ontwikkeling in alle areas van die menslike bestaan (Louw & Louw, 1996: 171). Die uitstaande kenmerk van hierdie ontwikkelingsfase is sekerlik die enorme mate van energie wat die mens aanwend in die verkenning en bemeestering van sy leefwêreld (White & Watts in Louw, 1996: 171). Die mens se vermoë om 'n fisieke taak uit te voer is afhanklik van die ryping van die neurone in die brein sowel as die ryping van die spier- en skeletstelsel. Hierdie toestand van ryping is bekend as gereedheid ("readiness") en is 'n voorvereiste vir die verrigting van 'n taak (Turner & Helms, 1987: 132). Voortgesette differensiasie van neurofisiologiese funksies is afhanklik van 'n aktiewe proses van stimulerende versterking uit die eksterne omgewing, soos streling en aanraking van die individu (Kaplan et al., 1994: 40).

Die suigelingfase kan beskou word as 'n kritiese en gevaarlike dog uitdagende ontwikkelingsfase. Die grondslag vir verskeie gedragpatrone word tydens hierdie fase vasgelê op grond van die gereelde en voorspelbare gedrag van die primêre versorger van die suigeling (Kaplan et al., 1994: 42). Derhalwe is die fase krities belangrik vir toekomstige ontwikkeling (Hurlock in Louw & Louw, 1996: 171). Die gevaarlikheid van die fase is geleë in die feit dat die individu nie die implikasies van sy gedrag kan voorsien nie en fatale ongelukke vind dikwels plaas. Die toenemende strewe na

onafhanklikheid maak die fase egter 'n tydperk van groot uitdaging vir die individu (Hurlock in Louw & Louw, 1996: 171).

Die suigelingfase is gerig op die omskakeling van refleksbewegings na self-gedrewe aksieplanne wat die boustene van kognitiewe ontwikkeling vorm (Kaplan et al., 1994: 42). Dit lei na interaksie tussen die suigeling en die omgewing, terugvoer van die individu se eie liggaam en intensionele aksies. Teen die einde van die suigelingfase van mensontwikkeling begin die individu simboliese spel en taal gebruik.

Die emosionele ontwikkeling van die individu verloop gelyktydig met kognitiewe ontwikkeling. Die suigeling is vir sy oorlewing totaal afhanklik van volwassenes in sy lewe. Indien die suigeling innerlike gemak beleef, sal dit 'n ervaring van belangstelling en plesier laat ontstaan. Vertroue in ander individue van die spesie word tydens hierdie fase gevestig en indien dit sterk ontwikkel, sal 'n ervaring van hoop en optimisme ontstaan (Kaplan et al., 1994: 42-43). Uit navorsing deur die pediater Klaus en Kennell (in Strom et al., 1989: 33) blyk dit dat die intieme kontak tussen moeder en pasgeborene uiters noodsaaklik is vir die vestiging van die emosionele band tussen hulle. Moeders wat aan hierdie binding blootgestel is, openbaar 'n beter model vir leer en die suigeling het 'n beter kans op die ontwikkeling van vertroue en selfvertroue wat kritiese elemente is vir die vorming van intieme verhoudings en geestesgesondheid (Strom et al., 1989: 33).

Die ouer, en veral die primêre versorgende ouer, se gedrag moduleer die suigeling se gedrag en die suigeling beheer op sy beurt die ouer se gedrag. Die ouer se vermoë tot gee ("giving") is bepalend vir die vestiging van 'n binding met die suigeling (Kaplan et al., 1994: 44). Die harmonieuse en konsonante interaksie tussen 'n ouer en suigeling word deur Chess en Thomas (in Sadock & Sadock, 2003: 29) beskryf met die term "goodness of fit" terwyl "poorness of fit" verwys na onharmonieuse interaksie tussen ouer en kind. Ouer-kind-passing is dus na die navorsers se mening 'n krities belangrike aspek en word grootliks bepaal deur die ouer se insig en vermoë tot uitreiking na die suigeling. Hierdie ouer-kind-passing word beïnvloed deur beide ouer en kind se psigofisiologiese eienskappe of temperament (Sadock & Sadock, 2003: 29). Die verwagting is nie 'n volmaakte ouer nie, maar 'n ouer wat deur Winnicott (in Kaplan et al., 1994: 44) beskryf word as "good-enough". Die ouer bring die wêreld na die suigeling en bied empatiese antisipasie van die suigeling se behoeftes. Indien die ouer grootliks in die suigeling se behoeftes kan voorsien, kan die suigeling 'n

ingesteldheid op sy eie liggaamsfunksies en dryfkragte ontwikkel. Dit skep die basis vir die ontwikkeling van 'n bewustheid van die self (Kaplan et al., 1994: 44; Sadock & Sadock, 2003: 30).

Teen die einde van die suigelingfase is die individu gereed vir verdere ontwikkeling en word die volgende fase as die kleutertydperk getipeer. 'n Bespreking van hierdie fase volg hierna.

4.4.3 Kleuterfase (agtien maande tot drie jaar)

Die versnelling van motoriese en intellektuele ontwikkeling kenmerkend aan hierdie tydperk, naamlik vanaf agtien maande tot ongeveer drie jaar, noodsaak 'n onderskeid daarvan met die suigelingfase.

Die individu begin die vermoë tot geestesbeelde ontwikkel waardeur nuwe wyses van begrip vir die omgewing ontstaan. Die vermoë tot beredenering neem in aanvang en is die begin van konseptuele denke (Turner & Helms, 1987: 142). Hierdie ontwikkeling sluit die vermoë tot luister na verduideliking in en maak die aanvaarding van uitstel moontlik (Kaplan et al., 1994: 44).

Die vermoë van selfstandige beweeglikheid bring beheer oor eie aksies mee en stel die individu in staat om te bepaal wanneer om te nader en wanneer om weg te beweeg (Kaplan et al., 1994: 44).

Die emosionele ontwikkeling gaan hand aan hand met die sosiale ontwikkeling. Die twee pole van die belewenis van plesier differensieer verder; die individu ontwikkel die vermoë tot uiting van georganiseerde liefde, soos omhelsing, asook die uiting van protes, soos wegdraai of skop en “tantrums” is 'n algemene verskynsel; gemak met bekendes en ongemak met vreemdelinge mag vermeerder en angs ontstaan by die belewenis van afkeur (Kaplan et al., 1994: 44-45).

Die kleuterfase in mensontwikkeling stel groter sosiale eise aan die kind, soos beheer oor uitskeiding en urinering. Geslagsidentifikasie is teen die einde van hierdie fase vasgelê (Kaplan et al., 1994: 45).

Vir ouerskap bring die kleuterfase in ontwikkeling dikwels baie onsekerheid in hanteringswyse mee. Die “willfulness” van die kleuter is aanduidend van

die strewe na onafhanklikheid en selfbeheer. Dit verg dus die daarstel van duidelike grense vir aanvaarbare gedrag en tegelykertyd aanmoediging van die kleuter se progressiewe emansipasie. Die individu benodig tydens hierdie ontwikkelingsfase die geleentheid om self te doen en te leer uit foute. Realistiese grense en 'n balans tussen outoritêre en permissiewe ouerskap is noodsaaklik (Kaplan et al., 1994: 45).

Die kognitiewe ontwikkeling wat tydens die kleuterfase plaasvind, vorm die basis vir ontwikkeling in die opvolgende fases.

Die vroeë kinderjare of sogenaamde voorskoolse fase as vierde tydperk in mensontwikkeling word hierna bespreek.

4.4.4 Vroeë kinderjare (voorskoolse fase; drie tot ses jaar)

Hierdie ontwikkelingsfase word onderskei tussen die kleuterfase en die middel-kinderjare of skoolgaande fase en plaas derhalwe die ouderdomsjare vanaf drie tot ses in die fokus van bespreking. Die bewuswording uit navorsing van die feit dat dieselfde mate van intellektuele ontwikkeling in die individu plaasvind tydens die tydperk voor skool as tydens die hele skoolgaande tydperk, het die vroeë kinderjare as ontwikkelingsfase as krities uitgelig (Strom et al., 1989: 34).

Die vroeë kinderjare as mensontwikkelingsfase word by uitstek gekenmerk deur die groot mate van fisiek-motoriese en kognitiewe ontwikkeling by die individu. Tydens hierdie fase word nuwe vaardighede aangeleer en word die sterkste invloed vanaf die huislike omgewing, maatskaplike omgewing en kulturele verband uitgeoefen (Botha, Van Ede & Piek, 1996: 231).

Die aspekte van ontwikkeling tydens die vroeë kinderjare kan soos volg saamgevat word soos uiteengesit deur Botha et al. (1996: 231-232):

- Motoriese beheer wat die bemeestering van klein en groot motoriese vaardigheid behels ten einde groter beheer oor die eie liggaam te bekom.
- Die aanleer en verbetering van vaardighede waardeur die individu leer om homself aan te trek, te voed, objekte te hanteer en te begryp hoe dit werk.

- Kognitiewe ontwikkeling waardeur die jong kind leer om konsepte vanuit die sosiale en fisieke omgewing te vorm en kwantitatiewe assesserings te doen in terme van groot/klein, baie/min.
- Taalontwikkeling waardeur die individu se kommunikasievaardigheid merkwaardig uitbrei sodat verbale uitdrukking langer en meer kompleks raak en die jong kind behoeftes verbaal kan uitdruk.
- Sosialisering ontwikkel deurdat die individu in die gesinsomgewing en wyer gemeenskap leer watter gedrag verwag en aanvaar word. Die hantering van maatskaplike verhoudings en sosiale situasies word aangeleer.
- Selfkonsep begin ontwikkel uit bewuswording van en begrip vir die self en dit word beïnvloed deur meer gesofistikeerde denke en groter lewenservaring.
- Geslagsrolidentifikasie word gevestig.
- Emosionele groei sluit die ontwikkeling in van die vermoë om ander se emosies te herken en te interpreteer.
- Selfbeheer van intense emosies verbeter en die individu kan uitbarsting van emosies begin beheer.
- Morele ontwikkeling bring die aanleer van norme, reëls en kulturele waardes mee en 'n begrip van reg en verkeerd begin ontwikkel.

Teen die einde van die vroeë kinderjare-fase het die individu primêre sosialisering bemeester, naamlik die vermoë om emosies soos liefde en ongelukkigheid op 'n verbale asook nieverbale manier uit te druk. Die vermoë tot empatie en liefde is ontwikkel maar baie kwesbaar en kan maklik verloor word. Angstigheid word aan die verlies van 'n geliefde persoon asook aan verwerping gekoppel. Die individu se gewete is teen die einde van hierdie tydperk gevestig en die begrip van reg en verkeerd kan verder ontwikkel (Kaplan et al., 1994: 45-46). Spel in hierdie tydperk van mensontwikkeling beweeg vanaf individuele en een-een-spel na meer gekompliseerde vorme en reflekteer die vlak van sosiale ontwikkeling. Die aanwesigheid van 'n verbeeldingsvriend is redelik algemeen in hierdie fase en kom dikwels by die bogemiddelde intelligente jong kind voor. Die verbeeldingsvriend is meestal vriendelik, verlig eensaamheid en verminder angs by die kind (Kaplan et al., 1994: 46).

Spel gedurende hierdie fase van mensontwikkeling vorm deel van 'n baie belangrike leerproses en 'n kind behoort die geleentheid gebied te word om sy eie tempo en struktuur te ontwikkel (Botha et al., 1996: 302).

Die vroeë kinderjare in mensontwikkeling bied by uitstek die geleentheid tot invloed vanaf die omgewing waarvan die huisomgewing en gesinsisteen na die navorser se mening 'n uiters belangrike bron uitmaak. By die gesin-in-egskeiding, met minderjarige kinders in hierdie ontwikkelingsfase, behoort voorsiening vir die kind se besondere behoeftes primêr in die assesseringsproses te staan.

Dit blyk uit bogenoemde bespreking van die vroeë kinderjare as ontwikkelingsfase dat die individu wat gedurende die betrokke fase nie 'n sekuriteitsbasis op alle vlakke ontwikkel het nie, 'n agterstand in die middel-kinderjare sal ervaar. Sodanige agterstand kan ernstige implikasies vir selfbeeldontwikkeling inhou en prestasie in die skooltydperk negatief beïnvloed.

Die middel-kinderjare as ontwikkelingsfase word vervolgens as vyfde tydperk in mensontwikkeling uitgelig.

4.4.5 Middel-kinderjare (ses tot elf jaar)

Die middel-kinderjare word hoofsaaklik deur versnelde beweging na selfstandigheid gekenmerk. Hierdie tydperk strek min of meer vanaf ses- tot elfjarige ouderdom (Strom et al., 1989: 35; Papalia et al., 2006: 325).

Hierdie tydperk in mensontwikkeling word gesien as 'n relatief kalm fase weens die afwesigheid van groot fisieke veranderinge. Dit is die fase waarin die individu die formele leersisteen betree en eise vir akademiese leer en vordering sterk determinante vir verdere persoonlikheidsontwikkeling vorm (Kaplan et al., 1994: 47). Die individu het nou die vermoë om simboliese denke aan te wend en die verbeelding is aktief, komplekse idees kan uitgespreek word, logiese eksplorasië begin sterker na vore tree en 'n verhoogde vermoë tot selfregulasie tree in (Turner & Helms, 1987: 231-234; Strom et al., 1989: 35; Kaplan et al., 1994: 47; Louw et al., 1996: 311).

Die voortgesette kognitiewe, sosiale, emosionele en persoonlikheidsontwikkeling stel die individu in staat tot groter kennis en begrip van sy leefwêreld wat nou deur dramatiese uitbreiding van die maatskaplike omgewing gekenmerk word (Louw et al., 1996: 311). Die groter rol wat deur die maatskaplike omgewing ingeneem word, bring blootstelling aan nuwe ervarings en nuwe leergeleenthede waarin die skool toenemend 'n belangrike determinant is.

Teen die einde van die middel-kinderjare-fase in mensontwikkeling is die individu in staat tot verhoogde onafhanklikheid, sosialisering en leervermoë. Hierdie mensontwikkeling en uitgebreide ervarings is nodig om die individu voor te berei vir die uitdagings en veranderinge wat tydens die volgende ontwikkelingsfase, naamlik adolessensie, plaasvind. 'n Gebalanseerde ontwikkeling tydens die middel-kinderjare vorm 'n stewige basis vir latere ontwikkeling tydens die puberteitsfase (Kaplan et al., 1994: 47-48; Louw et al., 1996: 311).

By die assessering van die gesin-in-egskeiding is die minderjarige kind in hierdie ontwikkelingsfase die kwesbaarste aangesien die sosialiseringproses 'n baie belangrike komponent is. Die minderjarige kind as sisteem in hierdie ontwikkelingstydperk is gewoonlik deeglik bewus van die gesinsproblematiek en word dikwels die speelbal in die egskedingsoorlog van die egpaar-subsisteem. Ouers se tendens om die minderjarige kind in die middel-kinderjare tydens die egskedingsproses by polarisering te betrek, behoort altyd in assessering deeglik in ag geneem te word.

Die sesde fase in mensontwikkeling is naamlik adolessensie en sal voorts behandel word.

4.4.6 Adolessensie (elf jaar tot volwassenheid)

Vir die doeleindes van hierdie studie word hierdie ontwikkelingsfase bygevoeg ter wille van kennisname en aangesien die minderjarige kind deel vorm van hierdie ouderdomsgroep. Indien dispute in egskedingsgedinge aangaande die bewaring van die minderjarige kind(ers) hierdie ontwikkelingsfase betrek, is dit dikwels ten opsigte van kinders uit die vroeë adolessente fase, met ander woorde tussen elf en vyftien jaar. Dit is die navorser se mening dat die minderjarige kind in hierdie ontwikkelingsfase reeds 'n sterk eie opinie vorm en dat die wense van kinders van hierdie ouderdom meer geredelik deur die regsisteem in ag geneem behoort te word.

Adolessensie as lewensfase word beskou dat dit vanaf tussen elf- tot dertienjarige ouderdom in aanvang neem en tot ongeveer een-en twintig jaar duur (Thom, Louw, Van Ede & Ferns, 2003:388). Kulturele verbintenis het egter 'n sterk invloed op hierdie benaderde ouderdomsgrense ten opsigte van sosiale rolle en wetlike bepalings (Thom et al., 2003: 388-389). Adolessensie begin dus tydens puberteit wanneer geslagsrypheid by die

mens intree en die einde van hierdie lewensfase kan wissel soos dit bepaal word deur onder andere die sosiale rolle wat binne 'n kultuurgroep bestaan, die wetlike bepalings waarvolgens verantwoordelikheid van 'n volwasse persoon bepaal word asook die sielkundige eienskappe wat in die algemeen vir volwassenheid erken word (Thom et al., 2003: 388-389). In Suid Afrika word mondigwording van die individu volgens die nuwe Kinderwet, 2005 (Wet 38 van 2005) op agtienjarige ouderdom vasgestel en kan dit beskou word dat die adolessensiefase daarby eindig. Dit is 'n wysiging van vorige bepalings naamlik dat meerderjarigheid of mondigheid op een-en-twintigjarige leeftyd plaasgevind het (Thom et al., 2003: 389).

Adolessensie is die ontwikkelingsfase in menswees tussen die kinderjare en volwassenheid en bring verskeie ontwikkelingsuitdagings mee. Aanpassing by duidelike fisieke verandering, psigologiese soeke na identiteit, onafhanklikheid, persoonlike waardestelsel en verhoogde vlakke van sosialisering is kenmerkend van hierdie tydperk (Turner & Helms, 1987: 273; Kaplan et al., 1994: 51; Thom et al., 2003: 389).

Adolessensie as psigologiese proses van verandering word vanaf puberteit as 'n fisieke proses van verandering onderskei wat deur die ontwikkeling van sekondêre geslagseienskappe gekenmerk word (Kaplan et al., 1994: 51). Hierdie eienskappe sluit vergrote borste en heupe by meisies en gesigshare en veranderde stemme by seuns in.

Die biologiese aanvang van adolessensie as ontwikkelingsfase word met versnelde groei van die skelet van die individu en fisieke seksuele ontwikkeling aangedui. Die psigologiese verandering word deur versnelde kognitiewe ontwikkeling asook 'n konsolidasie van persoonlikheidsvorming gekenmerk en sosiale aanpassing tydens adolessensie word met intense voorbereiding vir die rol van volwassene aangedui (Kaplan et al., 1994: 51).

Thom (1996: 379-380) som die kenmerke wat die individu tydens adolessensie behoort te bereik ten einde na die fase van volwassenheid te beweeg soos volg op:

- aanvaarding van fisieke veranderinge;
- ontwikkeling van 'n geslagsidentiteit met betrekking tot vroulik of manlik;
- ontwikkeling van 'n sterk emosionele band met 'n ander persoon;
- ontwikkeling van onafhanklikheid van ouers en ander volwassenes;

- ontwikkeling van selfaanvaarding en 'n eie persoonlikheidsidentiteit;
- ontwikkeling van sosiaal aanvaarde gedragspatroon;
- ontwikkeling van intellektuele vaardighede waardeur die individu volwasse verantwoordelikhede kan aanvaar;
- keuse en/of voorbereiding vir 'n beroep/loopbaan;
- ontwikkeling van 'n eie waardesisteem en morele konsepte wat as riglyn vir gedrag kan dien;
- ontwikkeling van finansiële onafhanklikheid asook 'n lewensfilosofie (Turner & Helms, 1987: 287).

Adolesensie as ontwikkelingsfase in menswees blyk dus 'n oorbruggingsfase vanaf die kinderjaretydperk na volwassenheid te wees. Die aanvang van volwassenheid is derhalwe aangedui indien die individu die rolle van volwassenheid kan begin vervul en uiteindelik 'n volwasse self- en lewenstruktuur bereik het (Kaplan et al., 1994: 56).

4.5 SAMEVATTING

Uit die bespreking van die fases in mensontwikkeling het die holistiese eienskap van die sisteemteoretiese benadering weereens baie duidelik na vore getree deurdat die interaksie tussen alle dele van mensontwikkeling herhaaldelik beklemtoon is. Mensontwikkeling geskied sirkulêr in 'n onafgebroke proses vanaf konsepsie tot dood van die individu waarin vroeë ontwikkelingsfases die basis vir voortgesette ontwikkeling vorm.

Verskeie skrywers beklemtoon die invloed van die prenatale omgewing op die ontwikkeling van die potensiaal in die individu en bevestig dat dit deur ongunstige omgewingstoestande tydens die kritieke vroeë ontwikkelingsfases van die prenatale en neonatale tydperke beskadig kan word (Hurlock, 1964: 26; Louw & Louw, 1996: 129, 151; Van Schalkwyk, 2002: 24, 26). Die teenoorgestelde feit is naamlik dat indien die basis van ontwikkeling gesond en deeglik gevestig is, die ontwikkeling tot gesonde en positiewe lewensaanpassing sal lei (Hurlock, 1964: 26). Louw (2003: 102) vergelyk die prenatale tydperk van mensontwikkeling met die belangrikheid van die eerste hoofstuk van 'n boek ten einde die hele boek te kan verstaan. Daar moet deeglik kennis geneem word van die aard van die minderjarige kind se prenatale ontwikkelingsfase ten einde latere ontwikkeling ten volle te kan verstaan (Louw, 2003: 102).

Verskeie skrywers onderskryf een van twee modelle vir mensontwikkeling, naamlik die meganistiese óf organismiese model (Papalia et al., 2006: 26). Die meganistiese model verwys na ontwikkeling as 'n geleidelike proses van vordering terwyl die organismiese model na ontwikkeling verwys as vordering volgens bepaalde stadia waartydens ontwikkeling na elke stadium eers ophou (Papalia et al., 2006: 26). Feldman (in Hurlock, 1964: 27) bevestig die feit van opvolgende fases in mensontwikkeling en dui soos volg op die uniekheid van elke fase: "Human life proceeds by stages. ... Each stage is distinguished by a dominant feature, a leading characteristic, which gives the period its coherence, its unity, and its uniqueness." Die identifisering van fases in mensontwikkeling is aanduidend van voortgesette vordering in groei en rypwording. Die onderskeid van verskillende fases beteken egter nie dat elke fase afsonderlik van die vorige ontwikkel nie. Dit is die navorser se mening dat ontwikkeling in 'n geleidelike, natuurlike groeiproses geskied waarin voorsiening gemaak word vir individualiteit en uniekheid. Papalia et al. (2006: 27) beklemtoon dat die heersende benadering in die ondersoek na mensontwikkeling 'n soeke behels na hoe die verskillende prosesse van verandering en stabiliteit in ontwikkeling wedersyds betrokke is. Daar is dus sprake van 'n tweeledige interaktiewe rigting in mensontwikkeling ("bi-directional") (Papalia et al., 2006: 27). Sodanige beskouing is in ooreenstemming met die holistiese karakter van die algemene sisteemteorie waarop hierdie studie gebaseer is.

Mensontwikkeling impliseer voortdurende verandering wat aanpassing van die individu verg. Strom et al. (1989: 39) wys op die bedreiging wat aanpassing by verandering vir die mens inhou vanweë die probleem om effektiewe aanpassingstegnieke te ontwikkel en die gebrek aan 'n gevoel van stabiliteit. In die verband is die adolessente fase van ontwikkeling by uitstek die kwesbare tydperk, aangesien die individu gekonfronteer word met snelle intense en onbekende veranderinge. By die gesin-in-egskeiding skep die onstabiliteit wat deur die verandering in die gesinsisteem meegebring word ernstige sekuriteitsprobleme vir elke betrokke lid, maar by uitstek vir die minderjarige kind. Ten opsigte van die mate waarin die skeidende egpaar-subsisteem vir die minderjarige kind stabiliteit tydens die egskeidings-tydperk asook vir die na-egskeidings-tydperk kan verseker, behoort deeglike assessering van die belange van die kind in ag geneem te word.

Die volgende stelling deur Carlson en Stieglitz (in Hurlock, 1964: 26) dui op die voortdurende interaksie tussen die individu as sisteem en subsisteem in verhouding tot ander subsysteme in die omgewing, wat die gesinsisteem

insluit, en beklemtoon die uniekheid van elke individu: “We are what we are today, to a great degree, because of what happened to us in our yesterday, and no two people have had identical sequences of yesterdays. ... the effect of all these experiences increases with age, because they accumulate.”

Die uiteensetting van Papalia et al. (2006: 9-10) met betrekking tot die konsensus wat tans deur navorsers in kinderontwikkeling bereik is, dien as samevattende afsluiting vir hierdie hoofstuk oor die minderjarige kind as sub-sisteem binne die gesinsisteem:

- Alle dimensies van ontwikkeling is interverwant; elk beïnvloed die ander soos groter fisieke mobiliteit die baba van die wêreld leer.
- Normale ontwikkeling sluit ’n wye verskeidenheid individuele verskille in; “each child, from the start, is unlike anyone else in the world”. Interne en omgewingsinvloede het gesamentlike invloede op die ontwikkeling van die kind.
- Kinders help vorm hulle eie ontwikkeling en beïnvloed die respons van ander teenoor hulself; die invloede word aanvaar as tweeledig (“bi-directional”).
- Historiese en kulturele kontekste het ’n sterk invloed op ontwikkeling; elke kind ontwikkel in ’n bepaalde omgewing begrens deur tyd en plek.
- Kinders kan oor merkwaardige herstelvermoë (“resilience”) beskik wat vroeë ondervinding soos trauma of deprivasie kan oorkom.
- Ontwikkeling in die kinderjare is verbind met ontwikkeling deur die hele lewensiklus. Dit beteken dat die mens lewenslank die potensiaal tot verandering behou.

By die assessering van die belange van die minderjarige kind in die gesin-in-egskeiding is dit dus noodsaaklik om al die faktore wat in die kind se ontwikkeling betrokke is in ag te neem ten einde ’n ingeligte mening te vorm met betrekking tot die kind se behoeftes asook die wyse waarop die ouersisteem in daardie behoeftes kan voorsien. ’n Kombinasie van biologiese, psilogiese, maatskaplike, ekonomiese en kulturele faktore help vorm die kind se ontwikkeling. Horowitz (in Papalia et al., 2006: 76) huldig die volgende mening ten opsigte van bereiking van optimale ontwikkeling vir die mens: “The more advantageous these circumstances and the experiences to which they give rise, the greater is the likelihood of optimum development.”

In hoofstuk 4 is die sistemiese plek van die minderjarige kind binne die gesinsisteem uitgelig ten einde die kind as mens binne die konteks van die

gesin-in-egskeiding te beskou. Die bespreking van die mensontwikkelingsproses beklemtoon die kompleksiteit van die posisie van die minderjarige kind binne die gesinsisteem. Derhalwe word 'n deeglike assesseringsproses bepleit wat alle aspekte van die minderjarige kind se lewe tydens egskeiding in ag neem met die oog op die bepaling van die kind se beste belang vir die toekoms na egskeiding.

In die volgende hoofstuk word die aandag gevestig op die ondersoek na en bespreking van egskeiding as maatskaplike probleem. Die proses van egskeiding word ontleed waardeur die dilemma van die minderjarige kind weereens uitgelig word.